

EGY KÉPVISELŐ
NAPLÓ-JEGYZETEI

AZ 1865. DECZEMBER 10-KÉN MEGNYÍLT

ORSZÁGGYŰLÉS

ALATT.

Itt 1866. MÁJ. 20 — DEC. 15.

PEST 1867
KIADJA RÁTH MÓR

XLV.

Pest, május 20.

Soká haboztam: folytassam-e napló-jegyzeteim közrebocsátását?

Az utolsó lap, melylyel a második füzetet bezártam, a martina 3-diki jegyzet, azon időpont midőn az e napról kelt kegyelmes királyi leiratot a felsőház jegyzője az alsóház asztalára leteszi, több tekintetben alkalmasnak látszott közleményeim félbeszakítására.

Nem úgy végződnek-e ott kis művecském mint egy jó novella, a legérdekfeszítőbb pontnál, de melyről mindenki tudja mi következik utána —? egy végrendelet felbontásával, mely a természetes örököszt kitagadja, vagy más ily meglepőséggel, mely azonban senki előtt sem váratlan. Mindig barátja voltam a műformák iránti tiszteletnek; s a félbeszakítás novellaisága megvallom nem a legutolsó érv volt, melylyel magamat rávenni igyekeztem, hogy jegyzeteimet örökre abba hagyjam.

Ámbár, az igazat megvallva, nem ez volt az egyetlen s nem is a legfőbb tekintet, mely azt tanácsolta. A martius 3-diki legmagasb leirat egyszerre más alakot adott országgyűlésünknek. Rendkívüli op-

timismus, majdnem mondhatnám, bárgyúan gyermek könnyenhivőség kellett volna hogy le ne tegyünk reményeinkről az országgyűlés eredményes volta iránt mindaddig, míg a jelen kormány áll az ügyek élén; arról pedig hogy kormányváltásra legkisebb kinézés sincs, épen e leirat kellett hogy minden ép-agyút meggyőzzön. A leirat felbontása percztől kezdve az országgyűlés egy taposó-malom belsejéhez lett hasonló. S kinek volna kedve a taposó malom egyhangú üzelméről naplót vezetni?

Nem tagadom el, hogy egészen subjectiv okok is tanácsolták jegyzeteim kiadásának felfüggesztését. Nem mondhatnám hogy a két első füzet egészen hatástalan maradt volna; de hatása némely irányban oly nemű volt, mi egy kissé elvehette kedvemet a folytatástól. Névtelenségemet nem őrizhettem meg oly makacsul még legközelebbi barátim iránt is, hogy egy némely „érdekelt“ fél szintoly makacsul ne interpellálgasson úton-útfélen egy s más kimondott nézetemért, többnyire — természetesen — épen az őt illető személyes megjegyzésekért. Névtelenségem, megvallom, kezdetben arra volt irányozva, hogy az író személye titokban maradván, annál fesztelenebbül nyilatkozhasnék, s e cél elérése végett szabadosnak véltem itt ott ártatlanéi félre is vezetni az olvasó figyelmét, értetik — csak is személyemre, soha sem nézeteim és politikai álláspontomra, annál kevésbé a tényekre nézve. De naplójegyzeteim első füzetének megjelenése után csakhamar meg kelle győződnöm, hogy törekvésem sikertelen maradt; az embereknek sokkal jobb orruk van e tekintetben, mintsem őket ily ártatlan fogásokkal meg lehetne csalni. Névtelenségem célja ettől fogva csak az lehetett, hogy ha

kilétem mindenki előtt tudva volna is, alkalmatlan interpellatiók-, vagy szelídebb és mérgesebb megtámadásuktól legalább ment maradhassak. Az embereknek lehetne annyi fogalmuk az irodalmi illemről, hogy azt — ki magát megnevezni nem akarja, megnevezni nem illik s ki bármi okból névtelenül lép föl, nem azért teszi, hogy mindennap szemtől szembe kérjenek tőle oly dolgokat számon, miket nem vallott nyíltan magáéinak. Ónként értetik, hogy névtelenül hazudnia, ferditnie, rágalmaznia nem szabad, hanem tartozik az irodalmi nyelv, hang, illeni és szabadság korlátái közt maradnia.

Én tehát e második reményemben is megcsalódtam. S bár eddig megjelent közleményeim sokak helyeslő, sokak megrovó ítéletével (Lob und Tadel muss ja sein!) találkozásuk mellett is semmi nagyobb kellemetlenséget fejemre nem vontak, mégis, nem csoda ha a záporzó megszólításokat és interpellatiókat parírozni végre megúntam. S pedig, azon okoknak, melyekből ilyes röpiratoknál, mik a személyiségekkel gyakran, sőt szakadatlanul érintkeznek, a névtelenséget szükségesnek tartom, tarthatlanságáról még az eddigi tapasztalások sem győzhettek meg. Választanom kelte tehát: vagy letenni toliamat s félbeszakítani a nélkül hogy bezárnám e naplójegyzeteket; vagy folytatni őket az eddigi névtelenséggel, mely az ál-orrhoz hasonló, melynek viselőjét mindenki ismeri, de mely annak mégis jogot ad azt állitnia hogy — álczában jelent meg a maszk-bál sürgő vásárában.

Látod, szives olvasó, hogy hosszú habozás után végre is az utóbbi vagy-ra határoztam el magamat.

Csak hogy elhatározásom most már némi ne-

hézséggel jár. Előbbi jegyzeteim utolsója, azaz martius 3-dika után még csak kevés ideig, körülbelül a második felirat elfogadásáig folytattam közvetlen naplói feljegyzéseimet. Azóta, csaknem két hó leforgása alatt, egy két emlékeztető soron kívül semmi sem áll rendelkezésemre. Napló alakban pedig nem „napló-jegyzeteket“ adni nem akarok. Az általam kezdettől fogva használt formának megvannak előnyei és hátrányai. Hátránya, hogy mindig a nap benyomásait adván, magasabb nézpontokra, egy lefolyásban levő ügy teljes áttekintésére alig emelkedhetik; előnye épen a napi benyomások közvetlensége, frisesége, őszintesége. Ha később akarja magát naplóalakba önteni, elveszti előnyét s önként elfogadja hátrányait. Pedig hátránya anélkül is nem egyszer emelkedik túlnyomó érvényre előnyei fölé. Egy példa, magából művemből, eléggé megvilágosítja ezt. Országgyűlésünk kezdetén, tagadhatlanul, némi feszültség uralkodott a Deák-párt és Ghyczy—Tiszáék között, mely olykor-olykor éles szakadássá válni fenyegetőzött. E feszültséget naplóm, mint napló, csak nagyon is híven és őszintén jelzette az első füzetben. De mire az első füzet megjelent, a békesség jóformán megvolt s az akkori hangulattól a napló meglehetősen elütött. Mit tehetett róla, hogy a két testvér-közép oly hamar megértette egymást; ő hű tükre volt a napnak, de egyik nap nem hasonlít a másikhoz. Hát még ha ma, május végén akarná a márcziusi és áprilisi dátumokat biggyeszteni homlokára? bizony, nem volna jó dolga.

Azon még meglevő néhány napi jegyzetet azért, melyek a felséges leiratot követett napok autentikus szülöttei, változatlanéi! adom; a későbbiekről pe-

dig szabadon választandó alakba fűzendem jegyzeteimet, észrevételeimet; igyekezni fogok tárgylagosabb szempontokra is emelkedni; de igyekezni mindenek fölött, ha már a napló közvetlenségét elejtettem is, az emlékirat őszinteségétől és nyíltságától legkevesebbet sem tágítani.

XLVL

Martius 4-dikén.

A ki az utóbbi héten, rendre rendre, napról napra el nem vesztette még reményeit a kedvező és gyors fordulat iránt, tegnap eléggé kiábrándúlhatott. Mint a gazda, ha nem veszi észre, hogy a tikkasztó forróság, mely fokozatosan fonnyasztja növényzetét, egyszerre tönkre teszi azt. Akkor összecsapja kezét s elámtiiva, némán, segélytelenül áll a csapással szemben.

Minket az utóbbi napok eléggé előkészítettek, bár nagyon hirtelen, a történendőkre. Deák február 22-diki beszéde után egyszerre erősen hittük a múlhatlanul bekövetkezendő fordulatot; s okunk volt hinni hogy az országgyűlés elosztatásának és a felelős kormány kineveztetésének alternatívái közül az első semmi esetre sem fog bekövetkezni. Reményeink úgy szólva egy éjszaka alatt, hirtelen keltek s indultak szárba. De ép oly hamar forrázódtak is le. Hallottuk hogy a felirat a legfelsőbb helyen nem tett kedvező hatást; s hogy a fejedelem magos bizalmát bíró nem felelős kormányférfiak, kik ellen tulajdonkép feliratunk éle fordult, a kedvezőtlen benyomást

legjobb tehetségeik szerint igyekeztek élénkíteni: kit lepne meg? Nem most érezzük először hogy ők, — hinni akarjuk a legjobb meggyőződésből — saját ó-conservatív álláspontjaik mellett küzdenek, mi persze úgy hasonlít a személyes hivatali helyzetük melletti küzdéshez, mint egyik tojás a másikhoz. S hallottuk, hogy a felség tanácsában a túlsó elem, Belcredi gróf befolyása, még kevésbé hajlandó engedékenységet tanácsolni a magyar fölliratok irányában, mint ők (Majláthék) is. Jobb reményeink magos agiója, mint egy börzei szédelgés, alig tartotta magát egy-két huszonnégy óráig. De első meggyőződésünkben, hogy az országgyűlés intractabilisnak nyilváníthatni s egyszerűen eloszlatatni, a 61-diki mód szerint nem fog, e fordulat sem ingatott meg.

S legutóbbi napló-jegyzeteim, ha majdnem lázas szaggatottsággal is, de egészen híven tükrözték vissza a képviselők köreiből a közelebbi napok alatt lábra kapott nézeteket és hangulatot.

A tegnapi nap minden oldalra igazolta sejtelminket: sem minisztériumot, sem eloszlató parancsot nem kaptunk. A fölliratunkra adott legkegyelmesebb leirat nem ad meg semmit, de bár sokat megtagad, nem mond utolsó szót semmire.

Azonban igen korán volna még e minden tekintetben nevezetes okmányt, bár egész tartozó tisztelettel, bonczolás alá venni. Ma elég a tegnapi nap hu képét vázolni, ellesni az első benyomásokat a két házban s házon kívül.

Ott hagytam el, gondolom elég drámailag, hogy a felső ház jegyzője a bepecsételt leiratot a képviselő-ház elnökének kezébe letette. „Ő felségének kegyelmes királyi leirata fog felolvastatni“ — mond az

elnök, oly komolyan mint a perez és tárgy követeli; de a mint a mi derék öregünk mély érczü hangjával a kisebb fontossága dolgokat is jelzeni mindig szokta. Tóth Vilmos, a ház zavartalan mély csöndje közepette olvas.

Engedje meg a történet komor-redőjü múzsája, hogy egy pillanatot vessek e szelíden komoly arczra, a lángoló haj s szakái köri tette halvány-rózsás arczsinre, az értelmes magos homlokra, erélyesen hajtott sas orra, kissé nagy de nemesen metszett szájra. Jegyzőink legszorgalmasbika ez, Tóth Vilmos, ki minden ülésben helyén van. alig felváltva valakitől, majd jegyzőkönyvet vezet, majd a szólókat jegyzi, majd szavazatokat számít, mindig éber, mindig munkás. a nélkül hogy valaha hideg vagy gépies lenne; jegyző, a jegyzők szokott betegsége nélkül. Tolla szabatos, rövid, hajlékony. Néha, ritkán, szól is s ilvéncor azt hiszszük: még jobban beszél mint ír. Különben e jelességben jegyző-társai közül Csengery Imre még felülmúlja s Joannovich is osztozik vele. Valóban, a képviselő-ház büszke lehet jegyzőire.

Nem tudom hogy történt, a leirat föl olvasása alatt, pedig egy szavát sem vesztettem el, gondoltam ezeket is; s olvasóm, ki úgy sem most akarja tőlem hallani a fontos okmány tartalmát, megbocsátja e kitérést. Vagy ha tetszik vegye olybá mint hogy mást beszél Bodóné

A leirat felolvasása alatt oly csönd foglalta el a termet, hogy valóban a légydöngés is meghallatszott volna. A nemzet képviselőinek mély és ingathatlan tisztelete a nemzet fejedelme iránt nem engedhette volna meg hogy a feliratunkban fölterjesztett s általunk teljes mértékben jogosaknak tartott kívánalmaink

megtágadása vagy visszautasítása fölötti még oly nagy kedvetlenségnek is hangos és közvetlen kifejezést adjunk. Arra pedig, hogy örvendő' lelkesedésben riadozzunk, bizony kevés okot szolgáltatott magyar kormányférfiaink fogalmazványa. A méltóságos felső' tábla, melyet a higgadság és mérséklet elemének szoktak rendesen tartani, ezúttal úgy látszik könnyebben hagyta magát lelkesülésre ragadtatni. A leirat elején mindjárt azon hely, mely „az érdek- és védelmi közösség eszméjét“ a főrendek külön feliratára hivatkozással s annak helyeslésével emeli ki, — valamint a leirat zárszavai is riadó tetszés-zajt idéztek elé.

Mi, mert vissza kell térnem az alsó-házi benyomásokhoz, a mily nagy csöndben hallgattuk végig a leirat fölolvását, oly csöndben lépdeltünk le is a múzeum széles lépcsőzetén. Talán ha öt-hat nappal hamarabb s annálfogva egészen váratlanul sőt ellenkező' reményeink virágában lep meg a leirat, hatása — a hirtelen kiábrándulás keservében — élénkebb, metszőbb leendett. Nem lett volna fájdalmasabb, mint így volt, leforrázott reményeink bús tartója fölött merengtünkben. Klauzál egy keserűen tréfás szava tökéletesen illusztrálja a helyzetet s hangulatunkat. Képviselő'társaink egyike, pap egyszersmind, néhány napig otthon volt s éppen az ülés kezdetére érkezett be. — „Te ugyan jókor jöttél vissza“ — mondá neki lejöttünkben valaki. „Tegnap akartam bejönni“, felelé az, „de prédikációs halottam volt s csak ma jöhettem“. — Az öreg Klauzál, ki e rövid párbeszédet hallgatta, méla bús hangjával szólta közbe: „Itt is halottunk van, mondá, — de ebből nem lett prédikációs“.

XLVII.

Martius 6.

Vihar egy pohár vízben.

Írtam volt, hogy martius 1-i értekezletünkben (az Európában) a közös ügyi nagy bizottság számarányai és nevei fölött állapotdunk meg, s a jobb oldalról a 30-as bizottságban is benn volt Apponyi és Bartal mellé még egyet, Zsedényit, véltük fölveendőnek. Ezt, valami hírlapi tudósításból vagy tán csak mendemondából, a jobb oldal némely tagjai úgy értették, mintha Gorove, ki egy szőkébb tanácskozmány ama megállapodásait a teljes tanácskozmány elé terjesztette, úgy adta volna elé mintha Zsedényit maga a jobb oldal terjesztette volna elé mint saját jelöltjét; s a tegnapelőtti „Magyar világ“-ban élesen sőt bántólag támadják meg Gorovét, adja urát kitől vett a jobb oldal részéről ily megállapodásra nézve megbízást. A megtámadás oly hangú volt, mintha valóságos kihívás akarna lenni. S ismerve Gorove férfias és lovagias jellemét, de tudva más felől saját fülünk hallomásából hogy az ellene intézett megtámadás merő alaptalan félreértésből eredt, némi kíváncsisággal néztünk felelete elébe. A mai „Pesti Napló“ hozza azt; azaz tulajdonkép ő egyenes feleletre nem is méltatva az esetlen megtámadást, csak a lap által nyilváníttatja, hogy ő Zsedényit nem mint a jobb oldal saját, hanem mint a magunk pártjának a jobb részről jelöltjét terjesztette elé; a mi úgy is volt. Sajátságosabb Zsedényi fontoskodása e kis ügyben, ki azt egész politikai hitvallás tételére, politikai

múltjára s „megfutott pályájára“ hivatkozásra használja fel, úgy mutatva be magát nagy örömközlés és épületünkre, mint ki a helyhatóságok és a közös ügyek kérdésében s mellékesen tán másokban is, „alkalmasint inkább a jobb középpel mint a jobb oldallal fog szavazni“.

Sokkal fontosabb tárgy felett kelt az a másik kis vihar, mely a mai ülést egy pillanatra izgalomban tartotta, de tárgya fontosságához nem arányló csekély véget ért; majdnem azt mondhatnám, hogy szinte nevetségesen orra bukott.

Az eset ez. A közös ügyi nevezetes bizottság (illetőleg annak 52 magyarországi tagja) meg van választva. A szélső bal azonban hihetőleg attól tart, hogy ezek ötvenketten, vagy az erdélyiekkel majd hatvanhétén, nagy titokban (!) oly valamit találnak főzni a mi elvesztené a hazát. Indítványozzák azért, Perczel István az indítvány benyújtója, hogy a közös ügyi bizottság ülései, a tárgy rendkívüli fontosságát tekintve, a képviselőkre nézve nyilvánosak legyenek. Az indítvány mellett ugyan nyomósabb érvet felhozni nem bírnak, mint a mit a szélső bal egyik tagja felhoz, ki nem csak szükségesnek, de igazságosnak is tartja, hogy minden képviselő egyenes forrásból tudja meg azt, minek felelőssége őt is terheli. Mintha valamely bizottsági munkálat, mielőtt a ház által elfogadtatnék, felelősséggel terhelné a ház többi tagjait! — Azonban a „nyilvánosság“ azon szavak közé tartozik, melyek az alkotmányosság szótárában méltán foglalják el a legelső helyeket; mélyebben nem tekintve a dolgot, nem véve tekintetbe a bizottsági tárgyalás — és nyilvánosság csaknem összeférhetlen voltát, egyszerűen s in thesi egy nyilvánossági indít-

vány ellen szavazni sok ember erkölcsi bátorságát meghaladhatná. Ezúttal azonban hiába tartottunk volna ilyes bátortalanságtól. A szélső balt kivéve a ház minden árnyalataiból emelkedett szó a bizottság nyilvánossága ellen. A ház feszült vitorlákkal benne volt a vitatkozásban, mikor Nyáry, a ház-rendre hivatkozva egyszerre fordulatot adott a dolognak. Minden indítvány iránt a 35. §. szerint előbb el kell határozni, akarja-e azt a ház egyáltalában tárgyalni, vagy nem? Ő tehát indítványozza, tűzesség ki e z első kérdésül.

Bizony, e magában sikerült fogásra ezúttal nem volt szükség. Teljes igazsága volt Kállay Ödönnek, hogy e kérdés tényleg már eldöntetett, a ház javában benne lévén már az érdemleges tárgyalásban; s még a mivel Deák mentette is Nyáry késő felszólalását, hogy t. i. ő mindjárt felíratta magát, de csak most került reá a sor, mások lévén előtte föl-irva, alig állhatná ki egészen a kritikát, mert hisz „a házrendre hivatkozónak mindig van joga szólni“, — mire maga Nyáry is hivatkozott az általa félbeszakítani szándékolt Zsedényi ellenében, de ezzel is elkésve, mert Zsedényi már megkezdte volt beszédét, s az is házszabály hogy „a szólót beszédében megszakítani nem szabad“. Végre is Nyáry indítványa, Deák s Tisza Kálmán által támogatva, elfogadtatott, a tárgyalni akarás iránti kérdés kitűzetett s a ház roppant többsége által ki lőn mondva hogy a „nyilvánossági indítványt tárgyalni nem akarjuk“.

Részemről Perczel indítványát határozottan elvetendőnek tartottam; s látni való volt hogy a ház nagy többsége azt elvetendette; de óhajtottam volna, hogy az ne így történjék. Mert mellözve, hogy a

„nem akarjuk tárgyalni“ akkor mondatott ki, mikor már egy fél óra óta tényleg tárgyaltuk, mikor már maga Deák is érdemileg szólt volt az indítványhoz, — azt hiszem: a nem tárgyalásnak csak ott van helye, hol a tárgyalás maga eszélytelen volna, vagy valamely veszélylyel járna. Itt, ellenkezőleg, a nézetek tisztázását vonta volna maga után; s a nyilvánosság ürügye alá bújt viszketeg vagy gyanúsítás földerítését eredményezvén, sokkal több hasznot mint kárt, nevezetesen az országgyűlés többségének a közvélemény előtti igazolását is eredményezte vala. Hiszem, hogy erre szükségünk nincs; de nem hiszem, hogy egy ilyen „tárgyalni sem akarom“-féle határozatot, mi az angol parlamentben mindennapi, de nálunk szokatlan, épen ily kérdésben, mint a mindenki előtt tetsző és fontos nyilvánossági kérdés, a roszakarat vagy túlzás hátrányunkra ki ne zsákmányolhatna. Nézetem szerint nem kellett volna a kérdés vitatásától egy órácskát sajnálni, a felhozott s még felhozható érveket egyenként meg kellett volna czáfolni s akkor a megvitatott indítványt elvetni. Oly helyzetben mint a mienk, meg nem szilárdult politikai viszonyok s ki nem fejlődött parlamenti élet közepette, nem kellene soha feledni hogy az ily eljárások veszélyes előzmények lehetnek, miket saját eljárásainkból egy más többség majd ellenünk is fog fordíthatni.

Denique Nyáry indítványa győzött s a nagyra duzzadni ígérkező vita, mint a hirtelen kiszúrt hólyag, egyszerre lelohadt.

Míg ezek benn folytak, az ülés kezdetén beadott szavazatainkat künn egy bizottság összeszámította, s meg lón választva azon kilencz tag, kikre a leirat

előleges tárgyalása, illetőleg új fölirati javaslat készítése bízatik. Kilencz tag, azaz egy s még nyolcz.

XLVIII.

Martius 9.

Még a bécsi lapok, mit mondok, még a bécsi centralista lapok is elismerik, hogy a leirat meglehetősen éles ellentétben áll — a magyar országgyűlés fölirataival? nem, de a magyar kormánypárt országgyűlési magatartásával is, s meglehetősen desavouálja azon reményeket, melyekre épen ezen magatartás feljogosíthatta az alsó-házi többséget. „Az utóbbi hegekben nagyon sok történt, mondja egyik lap, a mi „az alkudozások első phasisának egészen más „kimenetelére hagyott következtetni. O „felségének utóbbi Pestre utazása óta minden hir „azon hitre jogosított, hogy a magyar országgyűlés „óhajtásai a teljesedés küszöbén állanak. Hozzá járultak a jobb oldali szónokok nyilatkozatai, melyeket némileg a kormány nézeteinek lehetett venni. „Ki hitte volna hogy a válasz olyan lesz, minőt a „leiratban olvasunk? Az expositio után egészen másnemű cselekvény következett, „mint a minőt, abból ítélve, vártak. Nem „tudni, miből kelljen magyarázni ezen eredményt; „váljon elejétől fogva ez volt-e a kormány nézete, „vagy pedig abban rögtöni változás történt?“*)

Részemről az alsó-ház fölirati vitája alkalmával eléggé kifejeztem mit tartok a kormány-férfiak s kor-

*) Ostdeutsche Post, 1866. martins 6-kán.

mány-szónokok, főleg a magának Janusi arczával kétszeres fontosságot szerezni törekvő Bartal György politikai magatartása felől. De abban igazat kell adnom a kárörvendő Ostdeutsche Postnak, hogy ily expositio után más nemű cselekvényt lehetett várni! Mit mondok? a leirat nem csak azon híreken maradt alul miket a bécsi lap szerint a birodalmi fővárosban, s nálunk is széltiben árultak, — nem csak a Bartal s Apponyi és egyéb pártfelek nyilatkozatai által felköltött legszerényebb várákozáson, — hanem valódi visszalépést képez magától az országgyűlést megnyitott legmagosabb trónbeszédtől is! Csak egymás mellé kell állítani a két okmányt, hogy ez első tekintetre kitűnjék. A trónbeszéd határozottan és egyenes nyíltsággal elveti a jogvesztés elméletét s alkotmányos utón kívánja olyas revisióját a 48-diki törvényeknek, mely azokat a birodalom közösségével s az uralkodó tekintélyével jobb összhangzásba hozza. A leirat tényleg ismét a jogvesztési elmélet terén áll, midőn egyes törvényeket nevez, melyek lehetetlenek, s melyekre ő felsége előre, revisio és alkotmányos megvitatás nélkül kimondja hogy azokba soha sem fogna megnyugodhatni. A trónbeszéd elismerte hogy a 48-diki törvények „alaki törvényessége kifogás alá nem esketik“; a kegyelmes leirat pedig azon törvények alaki törvényességét a legerősebben vonja kétségbe, midőn ama sokszor emlegetett és sokszor megczáfolt vagy megerőtlenített érvet hozza föl ismét, hogy „azok világrendítő viszonyok nyomása alatt keletkeznén, a rögtönzés jellegét viselik magukon“.

Ha volt valaha jogosult várákozás: az volt, melyet a trónbeszéd ébresztett a szerencsés kiegyenlítés iránt. Mert ha úgy tekintettük a magos trónbeszédet

mint a fejedelem alkotmányos érzetének s elveinek kifejezését, abban elég olyat találhattunk mi a mindkét részről óhajtott kiegyenlítésnek alapul szolgálhasson. Ha mint pusztán kiindulási pontot a közöttünk meginduló transactióban, a dolog természete szerint azt kelle várnunk, hogy az abban nyilatkozó engedékenység, jogos előterjesztéseink folytán még tovább menend, míg elérendi vagy legalább megközelítendő alapos kívánatainkat.

Váljon azon kormányférfiaknak, kik mind a trónbeszédet mind a martius 3-diki okmányt fogalmazták, az volt-e céljuk az elsővel, hogy túlságos reményeket ébreszsenek, s a másodikkal, hogy azokat meghiúsítsák? Nem ismerték-e saját kifejezéseik horderejét — s megijedve az igen is jó hatástól, siettek öszébb vonni a vitorlákat? Megsokallva az ország által nekik nagylelkűen előlegezett csaknem feltétlen bizalmat s megvetve, elvszerűleg talán, a misera plebs rokonszenvét, igyekeztek egy tollvonással kevélyen visszautasítani a népszerűséget? Mind e kérdésekre semmi valószínűség nem hagy igennel felelni. A megoldás kulcsát más, sokkal közelebb fekvő helyen kell keresnünk.

A trónbeszéd a mily határozott volt a kiindulási pont megjelölésében, a mily nyílt őszinteséggel fejezte ki a fejedelem bizalmát és jóakarátát, ép oly ruganyos volt a revisióra vonatkozó kifejezésekben. Ruganyos kifejezések előnye: hogy az illető utógondolatokat rejthet bő redők alá, melyeket ha szükség elővon s azt mondhatja, ime innen húzom elő; de ruganyos kifejezések veszélye, hogy az optimismus és bizalom többet olvas ki belőlök mint sejtetni is szándék volt s így akaratlanul és ártatlanul is, in-

dokolatlan magyarázatok és remények ábrándjába esik, melyekből mikor kevesebbre ébred mint a megnyit jogosan is várhatott, a két fél szakadása sokkal élesebb mint egyikük is akarta volna. A trónbeszéd fogalmazói kétségkívül azt remélték hogy az országgyűlés könnyen bele megy a revisió kétes kimenettelű munkájába, örülve hogy valamit nyerhet a semmiből, s valamit megmenthet a sokból; teli vér negyvenhetes érzületük, magokból indulva ki, ezt a nemzet érzületének is vélte. Az alsó-ház hatalmas fölirata, sőt maga a felső-házé is meggyőzhette hogy rosszul számítottak — s visszalépésük világos kifejezése a leirat jön. Kétségtelen hogy nemcsak a fejlődelmet, ki őszintén óhajtotta a kiegyenlítést s kinek arra oly alapot jelöltek lehetők mely csakhamar lehetlennék bizonyult, — nem csak a nemzetet, mely bizalommal fordult feléjük hogy törvényeit visszaállítandják s Jósuei lesznek az ősi s megint új hazában, — hanem önmagukat is elámitották. A két első csak bíni, — de a harmadik oly politikai polczon már hiba!

Nem tudom gondolhatták-e a leiratot készítő kormányférfiak, hogy az kielégítse az országgyűlést? Föliratunk szabatos kijelentései s határozott hangja után ezt alig lehet hinni. Az alsó-házban magok a kormány szónokai is felelős minisztériumot emlegettek; a felső-ház külön feliratával jóformán csak azt, bár kissé halványabban, mondta mint mi. Az egész országban az egy Pesti Hírnökön kívül egy szó sem emelkedik a negyvenhetes álláspontok mellett, az pedig ugyancsak szegény *separatum votum* . . . S ily egyhangúsága mellett az őszinte meggyőződésnek, ily bátortalan simulékonysága mellett az ellenkező, de nyíltan szóin:' nem merő vágyaknak a kormány ily

leirattal vélne megfelelni az ország kívánatainak?
Képzeltetem

Mert ha az 1848. II. és III. törvénycikkek ellen, melyek elseje tulajdonkép egy esetre alkottatott, másodika pedig azon törvények gyöngyét s nemzetünk szemefényét képezi, fölhozott vagy inkább csak mellékesen érintett nehézségeket mellőzzük is; ha a nemzetőrségről szóló XXIV. t.-cikkért semmit sem aggódunk is; ha a megyékről s helyhatóságokról szóló törvénycikkek azonnali életbe léptetése ellen felhozott „lehetetlenségi“ érvet, Patay Istvánnal, egy egyszerű „próbálja meg!“ szóval teljesen megczáfolatónak mondjuk; — de azon egy sor, mely a IV-t. ez. azon határozmányára, mely szerint az országgyűlést a költségvetés megállapítása előtt felosztatni nem lehet, egyenesen kimondja a „non possumus“t: ez egy sor elég meggyőzni mindenkit, hogy kancelláriáukban vagy minden alkotmányos érzék hiányzik, — vagy nincs őszinte szándék a kiegyenlítésre.

Hisz, az érintett határozmány nélkül az alkotmány maga illusorius, biztosítéka nincs. Ha az országgyűlést, mielőtt a költségvetést megállapította s tehát az adót megszavazta volna, el lehet osztlatni, természetesen az állam pénz nélkül nem lehetvén, alkotmánytalan úton adót lehet kivetni, s ha netalán megtagadtatnék, katonával exequáltatni, — akkor köszönöm én ezt a derék alkotmányt. A nemzet minden, még legjogosabb kívánata ellen is kész az ultima ratio: az országgyűlés elosztatása; s ha ismét összehívják s újra nem enged, ismét elosztatása. Bismarck szomszéd így kormányoz már évek óta s a példa, úgy látszik, tetszetős. Es az országgyűlések elosztatása, új választások megrendelése s eszközlése,

inennyi olyan kormány-actióval jár, mi a mesterséges többség-csinálás épen nem válogatós eszközeivel a nemzetet egyrészben insultálja, másrészben demoralisálja s ott a hol még az alkotmányos intézmények teljesen megállapodva, a közérzület egészen meghiggadva nincs, végre magának az alkotmányos érzetnek gyökerében aláásásával végződhetik.

Az alkotmánynak s annak hogy a nemzet jogos és kellőleg kifejezett kívánalmi érvényesüljenek, különböző biztosítékai lehetnek. Angliában a király egy törvényjavaslatot kétszer visszavethet, harmadszor a királyi megerősítés nem tagadható meg. A régi lengyel királyságban sokáig fenn volt a veto veszélyes joga. A magyar alkotmány, míg a parlament! kormány eszméjét nem ismerte a világ, a koronázásban és az inaugurate diplomában kereste biztosítékát. Ez a biztosíték a fejedelem szentséges személyében s királyi jellemében gyökerezett. De azon dönthetlen elv, hogy a király nem kormányoz, hanem uralkodik, mi más szóval azt teszi hogy a felség nem, csak kormánya felelős, más nemű biztosítékot követel. S a parlament! kormányzat ezt a mi IV. t. cikkünk ama határozványában nyújtja leg-egyszerűbben. A *nervus rerum gerendarum* nélkül kormányozni nem lehet; azt egyedül az országgyűlés szavazhatja meg alkotmányosan; s annak megszavazása előtt a netalán nem tetsző képviselőt haza küldeni nem lehet; — ez oly logikai sor, melyből egy tagot sem lehet kivenni, melyet megtámadni lehetetlen; s melyre mégis azt mondja a leirat: „ebbe soha meg nem nyugodhatnánk!“

A kegyelmes királyi leirat mindazáltal ily tagadólagos tartalma mellett, is, semmit végkép meg nem

tagad; s midőn a jogfolytonosság értelmezését a jelen viszonyok közt oly szűkre szorítja, miszerint „annak gyakorlati alkalmazása csak abban lehetséges, hogy a törvények változtatása egyedül a törvényhozás jogosult tényezői közreműködése mellett eszközlendő országgyűlési megállapodások alapján történjék“ — ebben magában oly elvet ismer el, mely gyakorlati alkalmazásában épen ellenkezőre mehet ki mint a leiratban előrebocsátottak, mert hiszen feltehető, hogy a törvényhozás egyik tényezője valamely törvény változtatásába nem fogna beleegyezni, mikor az természetesen törvény marad s annál fogva foganatosítandó. S épen ez a leirat achill-sarka: e nagy horderejű alkotmányos elv kimondása, melyből az egész pánczélos vitézt ki lehet forgatni minden erejéből.

Gondolom, ebben nem is lesz hiány.

XLIX.

Martius 13.

A kilenczes bizottság készen van a felirati javaslatlaltal s az pár nap alatt a képviselő-ház elébe fog terjesztetni. Tudni való hogy ez is Deák műve. Most is mint rendesen, csak Csengery segélyével élt annak elkészítésében. Érdekes tudni, mikép készülnek e remekművek, melyek egy agyból ugornak minerva-készen, teljes fegyverzettel elő, de melyekben egy egész ország nézetei, óhajtása, érzülete sőt sejtelmei vannak kifejezve. Deák keveset formuláz maga, kezében a tollal; karszékében ül, vagy jó megy szobájában, hol törvény-

könyvei stb. mindenfelé kinyitva állanak, ha valaminek — mit óriás emlékezőtehetségében megtalált, de nagyobb biztosság végett írva is szeret látni, — még egyszer után akar nézni; így mond tollba legtöbbet. Néha azonban, ritkábban, csak eszméit mondja el s azok fonalán siklik végig, és a formuláaást Csengeryre bízza; mert, bár tollba néha másnak is mond, de formulázást az egy Csengeryn kívül nem tudom hogy bízna másra. Vele sokszor értekezik, eszmét cserél, vitatkozik, hány-vet, s megállapodván: Csengery épen úgy benne van eszméiben mint ő maga. S hogy a legkitűnőbb formulázó azt mondani sem kell. A Szalay Pesti Hírlapja óta, melyet utóbb egészen ő vett át, ez országosan elismert dolog.

Így készült a Lustkandl elleni értekezés legnagyobb részben. Csengery akkor mindennap Deáknál töltötte az estét s három-négy órát dolgoztak együtt a mondott módon. Így készült most a második fölirat is; s bár az elsőnél alig egy negyedrésznnyivel mondják rövidebbnek, mégis elkészült jóformán két nap alatt. Úgy hallatszott elébb, hogy Deák nem is akarja maga írni, hanem csak némely nézeteit terjesztendi elé a kilenczes bizottságban s az egészet aztán arra, illetőleg annak előadójára Csengeryre fogja bízni. De nem úgy történt. Deáknál ketten írták. S a mű dicsőségében (mert nem kételkedem hogy dicsőséges az) Csengery is osztozik a nagy mesterrel.

Az új államokmány tartalmáról ma ennyit tudok (de egészen biztos forrásból). A közözügyekre tüzetesen ki nem terjeszkedve csak annyit mond, hogy azokat már tárgyalás alá vettük. Az egyes törvények ellen fölhozott nehézségek közül tüzetesebben csak a

törvényhatóságok helyreállításának kérdését tárgyalja, a többieket röviden de diadalmasan czáfolja meg. A föliirat fősúlya azonban a jogfolytonosság elméleti s gyakorlati magyarázatán fekszik, mely a leirat ide vonatkozó részét egészen megerőtleníti s a tényleges jogfolytonosságot igen is lehetőknek s multhatlanul szükségesnek bizonyítja be.

Hogy a föliiratot a képviselő-ház egész terjedelmében elfogadja, az semmi kétséget sem szenved. De igen valószínű, hogy nem vita nélkül. A két szél erősen fegyverkezik ellene. Apponyiék nem akarnak feliratot, hanem egyszerűen azt, mit a parlamentek nyelvén indokolt napirendre térésnek neveznek. A napi-rend, természetesen, a közös ügyek: s ők azt akarják, fejezze ki a képviselő-ház határozatilag, hogy aggodalmi ugyan a kegyelmes leirat által eloszlatva nincsenek, de hiszi hogy a közös ügyek tárgyalása és azok érdemében fölterjesztendő javaslatai által neki sikerülend a felség aggodalmait eloszlatni; s azért haladéktalanul neki kezd a leiratban is sürgetett közösügyi tárgyalásoknak, melyre már meg is választotta bizottságát. — A szélső bal „kis de bátor had” —a pedig, hihetőleg azon föltevésből hogy Deák föliirata nem lesz elég „paprikás” — maga készít föliiratot, mely — mint rebesgetik — Kállay Ödön tollából kerül ki, s mely ha csakugyan világosságra jövend, hiszem hogy nem fog a derék magyar fűszer színe és szaga nélkül szűkölködni.

Nincs-e a sorsnak valami tréfás iróniája abban, hogy Apponyiék lettek a határozatisták s Kállay Ödönék, nem a többség által sodorva, hanem proprio motu magok fogalmaznak föliiratot? Ugyancsak sarkon fordult Kakasvár, mint a népmesében, 61 óta!

Még kevésbé valószínű, hogy fölriratunkat a felső-ház is vita nélkül, sőt kétes, hogy egyáltalában is elfogadja. Beszéli pedig hogy a méltóságos főrendek restellve az első feliratnál elkövetett eljárásukat, mely lényegileg mindenesetre fiascot csinált, most azzal akarják helyrehozni a hibát, hogy második feliratunkat egyhangúlag s felkiáltással teszik magokévá. *Credat Judaeus Apella*. Azon magos testület, melyben a kormánypárt annyi eleme s az ó-conservatív politika, sőt ha kell (a hivatalnok-főispányokban) az absolutismus annyi támasza található, nem fog ily nagylelkű concessiót tenni. S ha enged, mindenesetre vontatva fog engedni hogy engedékenységet annál becsesb színben tüntesse föl. A másik versiót, mely hallatszik, valószínűbbnek tartom. Ez abban áll, hogy a felső-ház némely tagjai, kik örökké szabadelvűség hírében állásuk daczára is minap a külön fölrirat mellett küzdöttek, most a másik párt hű harcosaitól magok veendik át azt a zászlót, melyre a képviselő-ház fölratának elfogadása van fölírva. Mondják, hogy Wenkheim Béla, a népszerű békési főispán, kinek minapi magatartásán mindenki fájdalomosan ütközött meg, bizalmas körben most a képviselő-házzal együtt tartás mellett nyilatkozott.

L.

Martius 14.

Igazán tartalmas ülés. Két nevezetes okmány terjesztetett a ház elé. A leiratra készült fölirati javaslat; és a horvát tartománygyűlés átírata, melyben

országgyűlésünket értesíti, hogy a horvát-magyar viszonyok rendezése végett kiküldendő regnicolaris választmányba részéről már megválasztotta a tizenkét tagot, kik, mihelyt tőlünk is hasonlóról értesülnek, azonnal meg fognak jelenni Pesten.

A fölrati javaslat tehát előttünk fekszik.

Mikor az első föliratról, s visszatekintőleg Deák egyéb államiratairól szóltam, azt hittem, újat és többet nem mondhatnék már. De Deák minden iratában ez a csodálatos, hogy mikor a megelőzőkben a tárgyat kimeríteni s a remekség netovábbját elérni látszott: minden utóbbiban még többet s még jobbat bír mondani, a kérdést valamely adott új oldalról ismét egészen úján deríti föl s előbbi culminatiópontját mindig meghaladja.

Im ennek bizonyosága az, mi a jelen fölirat fő-tárgyát képezi: a jogfolytonosság kimerítő magyarázata. A jogfolytonosság behatólag volt tárgyalva már az első föliratban; a leirat nem mellőzhette el, felelni az ott mondottakra, s midőn azt elvileg nem tagadhatja, oly értelmezést ad annak, mely egy nagy jogelvet mond ki, illetőleg ismer el, s mégis a jelen sajátságos körülmények között a gyakorlati alkalmazás lehetőségét kétségbe vonja. Deák nagy erővel s diadalmas következetességgel mutatja ki, hogy épen ez elismert elvből indulva ki, az ily megszorított értelmezés tarthatlan, sőt a gyakorlati alkalmazás megtagadásának nincs is tulajdonképi értelme. A leirat veszélyes petitio-principiit foglal tulajdonkép magában. Mert midőn elismeri hogy a törvényt csak a törvényhozás mind két tényezőjének szabályszerű közreműködésével lehet megváltoztatni, s így egyiknek bele nem egyezése lehetlenné tenné a változtatást,

előre már eltöröltéknek feltételezi az egyik félnek nem tetsző törvényeket és mintegy követeli hogy azok eltörlésébe a másik fél is beleegyezzék. S ha nem egyeznek, hol leszünk? a dolog természete szerint azt a törvényt végre is hatályba kellene tenni, vagy ott maradni a hol ma vagyunk — az alkotmányon kívül.

Mielőtt még a leiratnak a jogfolytonosságot illető, s általam is minap idézett szavai czáfolatára menne a felirati javaslat, az ellenében páratlan ügyességgel választja a legszerencsésebb álláspontot. Nem csak a kérdésbe vont 48-diki törvények vannak, úgymond, tényleg fölfüggesztve, hanem régibb, sem alakilag sem anyagilag kétségbe nem vont minden törvényeink s egész alkotmányunk; sőt fölfüggesztve a trónkövetkezés elmaradhatlan feltétele: a koronázási hitlevél gyakorlata is. Mily egyszerű, közelfekvő — s czáfolhatatlan érv. A Kolumbus tojása. S ezekkel a csodálatos tojásokkal a Deák zsebe mindig tele van. Ezekben áll az ő rendkívüli ereje.

A jogfolytonosság magyarázata is, a mily egyszerű s minden elméleti pöffeszkedés nélküli, ép oly ellenmondhatlanul meggyőző is; a történeti példák, melyekre a leirat akar hivatkozni, ép oly hatalmasan segítő viz a mi malmunkra.

De van különösen egy hely a fölirat e részében, mi még Deák államiratai közt is felül nem múlt magosságban áll, a felelet azon pontra hol a kegyelmes leirat az uralkodó személyes vallásos érzelmeire hivatkozik s azokban egyfelől érvet keres a felesleges eskü ellen (mit egy mindjárt megváltoztató s általa úgy is meg nem tartható törvényre

tenne) másfelől biztosítékot kíván nyújtani az ország alkotmányos kormányoztatásáért.

Soha kényesebb s egyúttal fontosabb tárgy több finomsággal s egyúttal erővel tárgyalva nem volt; soha gyöngédebb alakban azon erős és hajthatlan emberi igazság, mely a koronás főekkel szemben is követeli érvényét, kifejezve nem volt. E hely, Deák fölratainak eszmekoronájában kétségtelenül a legszebb gyémánt. Tolla itt majdnem egy költői kedély gyöngédségével van meglágyítva, a nélkül hogy ereje biztosságából legkevesebbet is vesztené. Mikor a felolvasás (melyet ezúttal is Csengery teljesített az értő ama virtuozitásával, kinek az előadott darab második sorban sajátjává vált) e ponthoz ért, csaknem elfojtott lélekzettel hallgattuk, alig hihetve hogy e pontot másképp mint vagy gyöngén vagy bántólag tárgyalni lehessen. S mikor végére ért, nem csoda hogy a ház kitörő lelkesedése tetőpontját érte el.

Sok embernek, még a házban s pártunkban is feltűnt, hogy midőn az első felirati vita alkalmával a kormánypárt némely szónokai s különösen Apponyi, a rögtöni restitúció ellen legerősebb érveléssel a 61-diki megyék abnormis helyzetét ragadva meg, abból általában a helyhatóságok alkotmányos visszaállítását a XVI. és XVII. törvénycikkék revisiója előtt lehetetlennek és eszélytelennek állította, ez első tekintetre némi erővel bírónak látszó érvelés Deák csak mellékesen s úgyszólván tagadólag czáfolta meg, azt mondván hogy abból mert 61-ben, félig-meddig visszahelyezett megyékkel, s mellettük alkotmányellenes közegekkel, az eredmény kielégítő nem volt, épen nem következik hogy teljesen visszaállított alkotmányos kormányzattal is ugyanaz legyen az eredmény.

A kérdés tényleges oldala, hogy t. i. a 48-diki megye visszaállítható, s meg is fér az alkotmányos felelős kormányzattal, minek bebizonyítását Apponyiék követelték, de bebizonyítható voltát egyenesen tagadták is, minél fogva nyilván mondták hogy e pontban Deák által megczáfolva nincsenek, annál kevésbé meggyőzve, a kérdés ez oldala mondom, akkor — szándékosan-e vagy esetleg, — mellőzve maradt.

A leirat most fölvette a kormánypárt ez érvét s magokra az idézett törvénycikkekre hivatkozott, melyek önmagokat ideigleneseknek vallják s a megye-rendszer végleges szabályozását a legközelebbi törvényhozás egyik sürgető feladatául tűzték ki. A jelen föliratban Deák e pontra is tüzetesen, és bátran mondhatjuk, diadalmasan felel meg s ma már alig mondhatná Apponyi, hogy nem érzi magát meggyőzve. Vagy a 48-diki megyékre való történelmi hivatkozás sem győzhette meg az ellenkező nézetet, melyek a ministeri kormányzattal együtt, bár a legveszélyesebb s háborgosabb időben is, több hónapon át a legjobban megállották —? oly kormány alatt természetesen, mely a nemzet bizodalmát teljes mértékben bírta

Egy kis pont van még a fölirati javaslatban, mely a leggyöngédebb szívből ered s egyszerűségében testi és szellemi szervezetünk azon műszeréhez szól, hol a könnyek önkénytelenül képződnek. A politikai elitáltak s számüzöttekre vonatkozó pont ez. „Vegye, úgymond, Fölséged kegyelmesen tekintetbe, hogy a szenvedőnek minden órája kínos, s engedje reménylenünk, hogy a mit kérő szavunk Fölségedtől kieszközölni gyenge volt, azt saját atyai szívének sugallata mielőbb valósítani fogja“.

Oh, ha a diplomatai iratok szívtől szívhez egyenesen szólhatnának, s nem kellene — mielőtt a fedelmek szívéhez jutnak — egy hideg kormány közegeén menniök át!

A fölirat befejezése határozott, egyszerű, de meleg és meghatott s megható hangon van írva. A felség személyéhez szól s tőle akar orvoslást várni. E hang, ez irány teszi Deák feliratait, s köztök e mostanit is, oly különbözőkké a közönséges államiratoktól. A komoly, erős, ostromolhatlan tartalom rendkívüli gyöngéd és szivszerű alakba van öntve. Soha nem nyújtottak hamisítlanabb bort szebb és önbecsübb pohárban.

A történet úgy akarta, hogy épen ma, midőn e dicső fölirati javaslat fel olvastatott, nyilvánuljon Deák iránt a nemzeti bizalom, bár csak egy kis pontról, de az egész ország által osztva s visszhangozva. A nagykunsági Kis-Ujszállás csekély jelentőségű, de hazafias érzelmű polgári körének emlékiratát értem; mely épen tegnap érkezett átadás végett a ház elnökéhez s melyet az öreg úr szerencsésen megválasztott pillanatban épen akkor nyújtott át az ünnepelelt hazafinak, mikor az egész ház az imént fölolvastott felirat varázshatása alatt állott. Szerencsésen választott pillanat mondom, mert bár tiszteletünk és ragaszkodásunk Deák iránt nem keres napokat magának s nem változik a napokkal, máskor, a tárgyalások közönséges folyamában aligha helyén lett volna a megtisztelő emlék ily nyilvános átadása. Deák ismeretes igénytelenségével most is kifogást tett ellene, s miután maga is meglepetve a megtörténtet nem történtté nem tehette, legalább annyit követelt, hogy az egész mintegy zárt ülésben történt-

nek tekintessék. De a ház Deákkal együtt az elnököt is éltette s ezzel helyeslését mondá ki nem épen szabályos, de azért rendén levő eljárására.

LI.

Martius 15.

Uram, ments meg ügyetlen barátaimtól, inkább hogynem mint leggonoszabb ellenségeimtől.

E régi mondást ugyan ismételheti szegény Siklósy, kinek Besze János által megvizsgált választási ügye szintén a tegnapi ülésben került napi rendre.

Besze kiment, visszajött; azt mondja jött, látott és győzött. Hogy ne! bátorsága most is az a régi, melylyel egykor ama híres definitiót adta mely szerint az ágyú semmi egyéb mint egy nagy puska. Rendezői talentuma nem kisebb a hadvezérinéi, melyről hajdan Schlick oly magos bizonyítványt adott volt ki egyik hadi bulletinjében, az általa visszanyomott magyar seregről szólóban, eképen: „General Böse, dér den Rückzug deckte, oder wenigstens decken sollte“. — Es Besze most sem hazudtolta meg régi jó hírét. Halljuk magát — hiszen ki adhatna illetékesebb tudósítást saját viselt dolgairól, mint ő maga? — s értsük meg belőle, mint dolgozott éjjel nappal; mint járt faluról falura; mint tartott dicsőbbnél dicsőbb speecheket a néphez; mint térdeltette az esküvőket s tartatta föl három újjokat s vezényelte hogy na most mindjárt megesketi s mikor látta hogy készek eskünni, mint engedte el nekik az esküt; s ezer meg ezer ily badarságot, a leg-

hősiesebb, fenyegetőbb és nagyszerűbb bramarbas pofával, az elmaradhatatlan stentor-hang jerikói trombitájának kíséretében.

Elejétől fogva sajtáságos ügy volt ez a Siklósyé! Mert valljuk meg, hogy még Beszénél is többet ártott neki másik barátja s főagense, Miksich. Ez a kapa-kasza kerülő fölvelt a Siklós melletti korteskedésre két ezer forintot; holott egy krajczárra sem lett volna szükség, Siklósynak óriási többsége lévén. Annál nagyobb szüksége volt azonban a pénzre — Miksichnek. Ő tehát a kétezer forint legnagyobb részét zsebre dugta, s hogy vele mégis beszámolhasson: maga ütötte a legnagyobb lármát, hogy ő így etet, úgy itat, így költ, úgy korteskedik; inig nem csak a mohácsi választó-kerület és Baranya vármegye, hanem ország-világ tele lett vele. Nem költött ő el kétszáz forintot sem, de azzal oly barnumi reclamot tudott csapni mint más ember tízezerrel sem. Mit bánta ő hogy a választók demoralizáltatnak, a választás viciáltatik, Siklós megsemmisítetik, — neki megmaradt másfél ezer forint tiszta profit.

Így Siklós, méltó büntetésül hogy ügyét ily emberre bízta, s nevével ily játékot üzni engedett, de egyébiránt világos többsége daczára, áldozata lett a közönséges morál s politikai tiszta kéz követelményeinek. Megbélyegezte a főkortese; s a Gnadenstosst megadta neki a vizsgálója; két jó barátja ölte meg. Miksich korteskedése miatt el kellett rendelni a vizsgálatot. Besze ügyetlen védelme elkerülhetlenné tette a megsemmisítést.

Ez a képviselő-ház tárgyalásai közt a legnagyobb tragikomédia.

LII.

Martius 18.

A lapok, kivált a bécsiek, a fölirati javaslat bonczolgatásával vannak tele. Mindenik a maga módja szerint. Azok melyek a leirat által oly kellemesen voltak meglepve, némi fitymálással szólnak emerről, s előkeresik a 61-diki ismeretes szójarást, hogy az csak jogi és nem politikai mii, prokátori, nem államférfiúi irat. Hagyján. Egynémelyik, s velők egyetértőleg a mi kedves Magyar Világunk is, nem lát újabb stádiumot országgyűlési tárgyalásainkra nézve e második föliratban. Hogy is? hisz ez most is csak az első fölirat alapján áll! nem mond semmi újat, legalább nem egyebet, mint az mondott, s mindenek fölött nem azt, mit a M. V. várna. Szerintök hát e fölirat egyszerű jogi óvástétel, mely meg nem akasztja a (főleg közösügyi) tárgyalásokat; sőt (szerintök) érdemleges feleletet sem ad a leirat, mert (mindig szerintök) az érdemleges felelet majd csak a közösügyi előtérjesztmény lesz. így szerintök tulajdonkép felesleges is e fölirat, jobb lett volna az óvást egyszerűen jegyzőkönyvbe tenni s tovább menni. — Tudjuk, értjük. — De bezzeg, ha országgyűlésünk felelet nélkül hagyná a leiratot, emez új stádiumot alkotna tárgyalásainkban, s mi az ilyen új stádiumot nem szeretjük, inkább megmaradunk, Bécs és Pest kormánylapjai engedelmével régi stádiumunkon.

A felirati javaslat tárgyalása egyébiránt holnapra van kitűzve. Országgyűlésünk addig kisebb-szerű, bár részben nagy horderejű dolgokkal foglal-

kozott. Ilyen a nemzetiségi kérdésre kikiildendő bizottság iránt benyújtott két rendbeli indítvány.

Az első felirat részletes tárgyalása alkalmával már aggasztólag kezdte a nemzetiségi kérdés föl-fölütögetni fejét — Stratimirovics, Hodosiu és Borlea képviselők mindent elkövettek, hogy e kisértő rémkérdést, — az ő agyukban kisért tudniillik — a felirati vitába mintegy becseinpészszerk s így azt csak per tangensem kedvük szerint oldassák meg. Mi azonban teljességgel nem akart több rendbeli próbájukra is sikerülni.

A különböző nemzetiségű képviselők külön tömbekben folyvást konferenciáznak. S hogy azokban olykor-olykor mily eszmék merülhetnek föl s érlelődnek, elég világosan sejtetik egyes tagjaiknak részint szándékos, részint elejtett nyilatkozatai. Nem csak az egy politikai nemzetet tagadják a „nemzetiségek“ e nagy bajnokai, hanem szent István koronájának területi épsége s oszthatlansága sem oly szent előttök, mihez könnyedén s szívesen hozzá ne nyúlának.

Adjuk meg nekik, az oláhokat illeti első sorban e dicsőség. Természetes, van jó és rász román szerintök. Gozsdu persze rász román; mert tiszteli tán a magyar államot, nemzetet és törvényt. Remélem Popovics Zs. is az, legalább mint baloldali férfiúról azt hiszem áll a fölvilágosultság azon magoslatán hol az eszméket tisztázni képes lehet*). Babes, Hodosiu, Borlea, — óh, ezek a jó román eszményképének

*) Későbbi jegyzet. E remény a nemzetiségi kérdésre nézve aligha csalódáson nem alapul. Popovich is a nemzetiségek „túlkövetelő“ bajnokai közé látszik tartozni.

megtestesülései. Ha Axentie közöttük volna, vezérük is volna e vitéz férfiúban. Sajnos, épen most jó a hír, hogy választása azért lett érvénytelen, mert tisztelt választói nem tudván kimondani jelöltjük nevét, 30—40 variációjú czifránál czifrább nevek alatt adták be szavazataikat s így a szavazatok tényleg sok felé oszolván szét, általános többség ki nem került. Kár, mert mily szép dolog lett volna Magyarország (és Erdély) képviselőinek egy székét ülni Axentie Szeveruval, az egykori tribunnal, kinek arcza füsttől barna s keze vértől csepeg De térjünk vissza román képviselő-társainkra. Ok folyvást konferenciáznak s ezt jól teszik; eszméiknek sok tisztázásra van még szüksége. Vajba a jobb meggyőzések jutnának köztök érvényre. Van pedig, el kell ismerünk, erre is elég elem közöttük. Gozsdut már említettem. Faur, Maniu, Joannovics ismeretesek. A fiatal Mihályi Péter s a szelíd kis Véghsó Gellért is minden jóra hajlandó volna. Papp Zsiga és Wlád alkotmányosságáért ugyan nem sokat adnék, de talán ők sem oly dühös magyarfalók, mint a főlebb említett három. Csakhogy az emberek oly gyöngék, hogy a szájas és merész kisebbséget uralkodni s vezérekedni hagyják. A túlzó nézetek ragadják az erőtlebbeket; s kivált a nemzetiségi igények, melyeknek háta mögött, állítólag, százezrek vagy épen milliók állanak, némileg feszélyezik a mérsékeltebb nézetűeket, hogy ama túlzó és valósulhatlan ábrándok ellen, a józan ész és politika fegyvereivel föllépni se merjenek, nehogy nemzetük hűtlen fiainak tartassanak. Sőt tudnánk nevezni, és pedig igen előkelő magyar képviselőt is, ki román választóinak ígéretet tett a nemzetiségeknek adandó engedmények

íránt s így magát e kérdésben némileg lekötötte nekik. Lehetetlen, hogy e kötelezés, magyar létére is ne nyűgözze majdan. S mennyivel inkább ott, a kinek társai majd vádlólag, majd gúnyosan, majd gyanúsítva, majd fenyegetőleg súgják vagy kiáltják fülébe: hiszen te román volnál — s mégis? . . . Et tu mi fili!

Külön csoportulatot alkotnak a szerbek. S úgy tetszik nekem, vagy szellemök jobb, alkotmányosabb, vagy vezetőik higgadtabbak s óvatosabbak, mint az oláhokéi. Stratimirovics, 48-adiki szereplésénél fogva, egyik legkiválóbb alak közöttök. Külsején alig látszik meg az egykori katona, vagy épen vezér. Tartása inkább hanyag, legalább legére, hangja alig érhetően halk, arcza hideg, a lelkesülés tüze lobogása nélkül. De kétszeri föllépése az első fölirati vita alkalmával, egy-egy alig észrevehető subtilis pártnál, megmutatta hogy a volt tábornok nem alszik s előőrseit jókor kiállította még hajnal előtt. Hogy követjelölti programja daczára, igényei túl fognak menni a kielégíthetőség határain, azt már sejteni lehet minapi beszédeiből. Mind azáltal szelidebb alakba öltözteti azokat mint román barátink. Mennyi hatása lesz fajrokonaira, még ezután fog elválni, úgy látszik, Miletics, Milutinovics, Manojlovics egészen más emberek mintsem befolyása alá adnák magokat. Miletics, a szerkesztő és író, bozontos tatárfejével s tüzes, olykor indulatos előadásával, mit némileg annak tulajdonítok, mert nehezen bírja magát megértetni, középúton jár s egész önállóan; tehetségeinél fogva leginkább van hivatva, hogy a szerb elem képviselői közt vezér szerepet játszó, de egyénisége aligha termett ily szerepre. Dimitrievics, a ház derék jegyzője,

s a legalkotmányosb érzelmű mindnyája közt, szelidebb egyéniség mintsem egy párt vagy töredék vezéri helyét foglalhatná el, kivált ha az merészebb úton akar járni.

Ruthén, ha jól tudom, három van közöttünk. Dobrzánszky, kire felesleges volna több szót vesztegetni; Markos végetlenül tüzes, csaknem szélső, baloldali, de egyébiránt sok kérdésben helyes nézetekkel s helyén álló erélylyel bíró, és Szilágyi István, szelíd igénytelen ifjú, ki úgy hiszem nem fog túlzó követelésekkel sem rász vért sem meddő vitákat idézni elő.

E három nemzetiség az, melylyel, mint a mussal szokták ijesztgetni a magyar politikát, ha az elég gyermekes volna megijedni a rémlátók sopánkodásaitól. Másik kathegóriába jonek a tótok, németek s erdélyi szászok.

Ez utóbbiak képviselői még most adogatják be választási jegyzőkönyveiket. Az elsők, kik közülök megjelentek, a két brassói követ, a derék Bömches bácsi s a fiatal Trauschenfels, mindkettő őszinte unió barát, voltak. Schmidt Konrád, a comes úr ezúttal nem jó; a Rannicher-Zimmermann párt férfiai még nem érkeztek meg; hir szerint egyszerre akarnak mintegy tüntetéssel (14-en!) megjelenni a képviselőházban. Nem illenék, bár jól ismerjük eddigi politikai magatartásukat, addig szólani felölök. A magyarországi németek a leghazáiasb szelleműek, idegen ajkú honfitársaink között; ez már régóta ismeretes tény. Tótjaink ellen sincs ezúttal semmi panaszunk. Ezúttal mondjuk, mert bizony ők nem egyszer s csak a közelmúltban is, sok tért engedtek magok közt a pánszláv törekvéseknek és izgatásoknak. Például hoz-

hatjuk föl a Hurbán féle katonai és egyházi hadjáratokat. Most azonban közülök olyanok is, kik nem rég még telivér panszlávok voltak, úgy látszik meglehetősen kijózanodtak mámorukból s eszökre tértek. A felvidéki (tót) képviselők legnagyobb része, sőt tán kivétel nélkül, a legjobb szellemű. Kubicza áll élükön, ki megpróbált hazafias jellem. Stefanidesz most nagyon tüzes magyar, mondják nem volt mindig ilyen, de nem csalódom, hogy méltán bizhatunk benne. A derék Justh és Madocsányi régi, próbált vitézek, tűzben edzett aczél, valódi magyarok.

Körülbelől ezen elemekből állanak képviselő házukban a „külön nemzetiségek“. S most, midőn második föliratunkban ismételve ki vannak fejtve és néhány nap múlva a király elébe terjesztve, közjogi követelményeink, közeledik az idő, midőn az országgyűlés belkérdéseinkre fordítandja összes figyelmét, s egyidejűleg a „közös ügyi“ bizottsággal, szintén bizottságilag készítendi elő minden fontosabb belügyre nézve az anyagokat, nézeteket s majdan törvényjavaslatokat. E belkérdések közt, ez időszerűit alig van fontosabb s egyszersmind kényesebb, mint a nemzetiségi. A kor uralkodó irányai közt egy sincs hatalmasabb mint a nemzetiségek válrokonsága által előidézett villanydelejes folyam. Száz esztendővel ez előtt alig ismerték e hatalmas motorát a mai politikának és még lehető államalakulásnak; s meglehet száz év múlva szintűgy nem fogják érteni a tüzet, sőt dühöt melylyel az itt-ott kezeltetett, mint mi nem értjük azon érzelmeket, melyek a keresztesháborúk árját szülik. De hogy most a nemzetiségi eszme végeden horderejű Európában s hogy valóságos életkérdés Magyarországon, azt senki sem tagadhatja.

Országgyűlésünknek azért, mely — ha jó idő lesz reá — mindenféle zilált viszonyainkba rendet akar s van hivatva hozni, e fontos kérdésre mindjárt első sorban ki kell terjesztenie figyelmét. Az 1861-diki országgyűlés is mélyen érezte s elismerte már e szükségét s bizottságot nevezett volt ki, mely a főbb vonásokban az elvek megállapításáig, el is készült munkálatával. A bizottság kisebbsége a többség munkálata által ki nem elégített idegen elemek részéről, Wlád Alajos és Popovich Zsigmond, mindketten most is képviselő-társaink, nyíltak volt be külön véleményt. Az országgyűlés csakhamar bekövetkezett eloszlása miatt azonban a beadott jelentések nem is tárgyalathattak s az ügy akkor függőben maradt.

Több ízben volt már szó köreinkben, s Deák által a január 22-diki nagy konferenciában formulázott is, melyek legyenek azon tárgyak, melyek előkészítésére külön bizottságok alakíttassanak. A nemzetiség természetesen ezek közt nem utolsó helyet foglal el. S a martius 15-ki ülésben egyszerre két indítvány adatott be, a nemzetiségi bizottság kiküldése iránt. Egyiket, hosszabban indokolva Popovich-Desseanu János (nem Popovich Zsigmond, kit már több ízben említettem) nyújtja be. Ez, bár csak egy névvel aláírva, úgy látszik az oláh képviselők konferenciáiban készült s általuk élesen fog támogattatni.

A másik indítványnak, melyet a felső megyékbeli tót vidékek összes képviselői, a magyarok is aláírtak, s melyet mindnyájok nevében Kubicza Pál szavalt, röviden ez a története. Az említett képviselők már e hó 8-dikán értekezletre jöttek össze Kubiczánál, ki közöttök ily indítvány benyújtását javaslatba tette. Többek részéről azonban azon ellenvetés

tétetvén, hogy a nemzetiségi kérdést, épen a magyar szellemű tótság részéről bolygatni nagyon helytelen volna; tegyék ezt azok, kik államjogi helyzetükben netalán változtatni akarnak. Míg másrésről épen a tótság jószelleműségével indokolhatott annak czélszerűsége, hogy az indítvány e részről történjék. A két ellenkező nézet ekkor nem jöhetett megállapodásra. A közelebbi napokban azonban több ízben tartván értekezletet, végre az indítvány benyújtása iránt meggyeztek, s azt 15-én, a P.-Desseannéval egyszerre, be is nyújtották.

A ház azt, hogy a nemzetiség ügyében bizottság küldessék ki, természetesen elfogadta. De most még sem a bizottság tagjainak számát, sem a választás idejét meghatározni időszerűnek nem látta. A nemzetiségi kérdés, ha a legfőbbek egyike is, épen nem az egyedüli a haladékos nem szenvedő elintézendők közt. Egyéb belkérdéseink szintoly fontosak. S azért sokkal célszerűbb együttesen venni tekintetbe mind azon tárgyakat, melyekre bizottságok lesznek kinevezendők; s mivel e bizottságoknak a felölendő munka-anyag tömérdekségéhez képest kétségkívül feles számú tagokkal is kellend birniok, sokkal czélszerűbb leend, mint Deák indítványára a ház el is fogadta, addig halasztani az ez iránti rendelkezést, mikor egyszerre a szükséges bizottságok mindenike iránt fognak határozhatni. Deák, a fölirati javaslat tárgyalása után összetes indítványt teend e különböző bizottságok iránt.

LIII.

Martius 20.

A német népmesék kedvencz figurája az a bűvös csizma, melylyel hét mértföldet lép a ki lábára húzhatta. Ilyen Siebenmeilenstiefel volt ma a mi lábunkon is; egy ülésben átmentünk a feliraton és pedig mind az általános (és pedig ugyancsak eseménydús), mind a részletes tárgyaláson. A ház, mintha talpa alatt égett volna a föld, sietett a végzésre; s szembetűnő volt mily roszul esik a többségnek, hogy egy — bár nem tekintély tétlén, de ezúttal igazán csak kötél özködő kisebbség miatt (s mily aránytalan kisebbség!) meghiúsított azon szándéka, hogy a második föliratot egyhangú fölkiáltással fogadja el.

Merő kötelőzködésnek mondom eljárásukat; képmény vád, mert kizárja a valódi és erős — s azért tévedéseikben is tiszteletreméltó meggyőződéseket — s azért igazolnom szükség azt. Igazolja maga az esemény egyszerű előadása.

A fölirat felolvastatott s végén, mintegy varázslásra fölugrott az igen nagy többség; mit mondok? alig tizenöt-húsz tag hijján az egész ház. Elfogadjuk, elfogadjuk — kiáltok mindnyájan. Az elfogadás már ekkor bevezetett ténynek lett volna tekinthető. De ha a szélső jobb azon néhány tagja, ki velünk föl nem állott, meggyőződése ellen valónak tartá a föliratot, akár elveire melyeket nem oszthat, akár általában fölirati alakjára melyet időszerűtlennek tart: — isten mentsen hogy vitatás! jogukat tagadni vagy őket véleményük nyílt és szabad kimondásától el-

zárni akarnám. Lelkesült fölkiáltásaink még el sem hangoztak: — midőn az „ellenzék“ rettentetlen gladiátora a kis Bartal már főnállt és szót kérve, integetve, vigyorgott az elnök felé, ki épen enunciálni akarta a roppant többség határozatát. Bartal hát szólt; a fölírat ellen szólt, mert Dimitrievics jegyző, kinél a fölírat elleni szónokok jegyeztették magokat (a fölírat mellettiek Tóth Vilmosnál), mint ilyet szólította őt szólásra s ő azt elfogadva, szólt. Tehát a fölírat ellen szólt. Ezt ugyan jó volt tudni; mert beszédében, az ő szokása szerint, ugyanannyi volt a leírat ellen is. Mivel több Ízben nem csak maga, hanem elvbaráti s pártja nevében is szólott, — kik helyenként ugyan „helyes“-elték is beszédét — a beállt öt percnyi szünet alatt húszán a többségből névszerinti szavazást kívántak.

Figyelmet kérek, mert most tűnik ki, mi a szélső jobb meggyőződése — s mi kivált Bartalnak annyiszor hánytorgatott politikai nagy bátorsága—?

A meggyőződés embere, ha kisebbségben van is, hiszi hogy igaza van, és nem röstell szemtől szembe állni a többség ellenébe. E tisztelt urak visszariadtak a nyilvános szavazástól. Hárman négyen is fölszóltak s bizonyították hogy a szavazásra nincsen semmi szükség, mert hiszen ők nem a fölírat ellen beszélnek, csak a körüli nézeteiket mondják el a dolgok jelen stádiumán. Ok nem akarják gátolni a fölírat fölküldését (no azt bajos is volna!), nem is ellenzik az abban fejtegetett nézeteiket; csak azon igénytelen véleményüket akarták kifejezni hogy a leíratra általában nem tartottak volna fölíratot szükségesnek, csak a ház aggodalmainak jegyzőkönyvi kifejezését.

Íme, a meggyőződés! Íme a politikai bátorság! A fölírat tárgyalásánál a mellett és ellen szólók számára két ív van kitéve; az ellen ívre Bartal és Zichy Nándor gróf fölíratják magokat. Bartal ellenbeszédében folyvást elvbarátira hivatkozik; elvbaráti folyvást tapsolnak neki; mikor az egész ház feláll, ők Apponyi gróftól Széchenyi Béla grófig ülve maradnak; s mikor mi névszerinti szavazást kívánunk — nem akarnak szavazni, szabadkozni, — Babarczy kesereg, Urményi sofismákkal áll elé. Végre Deák megmagyarázza hogy igen is, van jog névszerinti szavazást követelni, — a névszerinti szavazás megtörténik s oh hallatlan, Bartal és elvbaráti — igen-nel szavaznak!

ítélje meg ez eljárást akárki s találjon benne egy csöpp férfiasságot s egy szikra következetességet!

Volt pedig düh, kapkodás a párt egynémely tüzesebb tagja részéről; szidták a szavazást kérőket, stb. En nem voltam, mondhatom, közöttük. De nem volt-e igazuk? s nem volt-e eljárásuk szükséges? mert mi volt egyéb mint ügyes parirozása a Bartal arra irányzott manőverének: hogy a fölírat elfogadásának dicső egyhangúsága megzavartassék s így a fölírat maga veszítsen súlyából? A névszerinti szavazás követelése tulajdonkép azt célozta egyenesen, hogy ugorják ki a bokorból — nem a nyúl, hanem az „elvbarátok“ tömbje; hadd lássa meg ország világa: kik és hányán vannak ők? — de ennél jobbat ért el, biztosította a fölíratnak az egyhangú elfogadtatást, nem lévén senki ki nem-mel merjen szavazni! Persze ez eredmény nem a szavazást kérők érdeme, hanem a tisztelt elvbarátoké.

De vessünk egy futó pillantást a Bartal György

beszédére, mely sor szerint harmadik, és sok időre bizonyosan utolsó is. Mert ha a ház ma gyorsan haladt munkájában, bizony Bartal György is felkötötte a hét mértföld-lépő sarut, — hogy azzal nem csak a nagy távolságot, hanem magát is — lejárja.

Mondám már, hogy beszédében szintannyi vagy több volt a leirat ellen, mint a fölirat ellen. Azzal is kezdte, hogy ő a leiratot akarja taglalni. Már kérdelem: ki készítette e kegyelmes leiratot? Nem azon kormány-e, melylyel hogy solidaritásban van, nemcsak mindnyájan tudjuk, de maga is, előbbi beszédeiben több ízben kimondotta; s kormányférfiunak, kormánypárt vezérszónokának illik-e, lehet-e kegyelmes leiratot, melyet ők készítettek s melyhez a fejedlem aláírását az ő tanácsaik nyerték meg, ily módon bírálni? Mi egyéb ez, mint *captatio benevolentiae* a többség irányában? mi egyéb, mint mesterkéltnak tartogatása azon ellenkező érveknek, melyekkel mindjárt a föliratnak megy neki, a leirat után? Ha a többségnek egy kissé több belátása nem volna, mint hogy ily eljárást jóba vegyen!

No de ne legyünk türelmetlenek! Bartal elmondta a mit mondhatott, a leirat ellen; neki a leirat nem tetszik, őt az nem csak meg nem nyugtatta, de sőt némileg növelte az ő és elvbarátai aggályait! S most már következik a fölirat bírálata. Mily bíráló! Szeretném, miután a házban e beszédre semmi megjegyzés nem tétetett, itt mondani reá egy némit. De ki bírna Bartal burkolt eszméinek magvához, elég szabatosággal, hogy ferdítés vádjára ne érje, behatolni?

Első megtámadását a fölirat azon pontja ellen intézte, mely kimutatja hogy a jogfolytonosság elvi

elismerésével a nemzet meg nem elégedhetik. Czáfó-lata abból áll, hogy emlékeztet, mennyi idő, türelem, hősies kitartás és küzdelem kívántatott, míg ennyire mentünk, hogy a jogfolytonosság elvileg elismertesék. Szép indokolás, hogy tehát még annyit várjunk és tűrjünk, míg az üres szóból tett s az írott ma-lasztból valóság lesz. Mert jön akárki és mutassa ki, hogy egy elvi elismerés, tettleges foganatositas nélkül, mennyivel több a semminél? s mit tesz a „nyílt és tartaléktalan elismerés“ melynek igen is van tartaléka, mert valóban semmit, még a kétségbe nem vonhatót sem bocsátja ki markából egynémely aggá-lyos vagy kétséges pontért!

Második ellenérve azon lovagol, hogy hiszen mi is csak „partialis restitutiót“ sürgetünk, s így csak egy hajszállal vagyunk jobbak nála és elvbarátinál. Honnan vette, hogy mi nem teljes visszahelyezést kívánunk: nem tudom; ha csak azon kifejezéséből válaszfőliratainknak, hogy „politikai lehetetlenséget nem kívánunk“ — mert ha van is köztünk egy kettő, ki egyéni véleményeként Csonka ministeriumot, vagy ez amaz közvetítő javaslatot emleget, főlirataink azt hiszem elég határozottan szólnak. Lám, ki hitte volna! nem csak Madarásznak és Pataynak, — Bartalnak is igen kevés, a mit követelünk.

A forradalom s legyőzetése gyöngédtelen fölem-legetésétől Bartal jelen beszéde sem maradhatott ment. Most arra utalt, hogy ha mindjárt forradalom után annyit ajánlottak volna mint most: a nemzet valyon fogta volna-e annak elfogadását az előleges restitu-tiótól föltételezni? — Mit tett volna akkor a nemzet, nem tudom. Mindent vesztve, leveretése setét és két-ségbe ejtő pillanataiban mikép fogadta volna a leg-

kisebb sugárt is mely eltemetett múltja kriptájából csillant volna felé ... ki mondhatná meg? De annyit tudok, hogy Bartal György az első, ki az el-kényszeredett. kétségbeesett lépések netaláni elhamarkodásaiból az eszély és megfontolás logikáját akarná elvonni, és hogy egy önérzetére s jövője iránti törhetlen bizodalomára, oly óriási lesújtó csapások után ismét fölébredt nemzetet arra emlékeztetni, hogy csüggedt és erőhagyott helyzete is volt, semmivel sem gyöngédebb, mint a nyomorából ismét kivergődöttnek azt háyni szemére: bezzeg volt oly idő, mikor a száraz kenyérhéj is jól fogott volna! Hogy a visszaemlékezések e kikeresett gyöngédségeire (harmadszor bizonyítja!) közülünk csak azon Bartal György képes, ki maga is tevékeny szerepet játszott azon eszményekben, melyekkel most oly gúnyolódva játszadoz! — Dehogy gúnyolódva! hisz ugyan azon lélekzet alatt „a nemzeti szabadság nagy harcának“ nevezi a forradalmat! — A mese satyrja jutt eszembe. Ma is van a ki ugyanazon szájból egyszerre tud fújni hideget és meleget!

De elég! Bartal, a lépcső-fokokon ma ismét leebb szállott a közbecsülésben. Tehetségeit, szépen indult pályáját, országos nagy népszerűségét, magas jövőjét ki ne sajnálná! Ez alkotmányos küzdelemben, azt hiszem, senki sem vesztett annyit mint ő!

Ma a fölirat, a tegnapi jegyzőkönyvvel meghitelesített és végleg megállapítva, a méltóságos főrendeknek, egy Deák által fogalmazott végzéssel át-küldetni határozottat. A végzésben ki van mondva, hogy a képviselő-ház örömmel venné, ha e föliratot

a főrendekkel együtt terjeszthetné fel Ő Felségéhez. Meglátjuk, teljesül-e?

Ma adta be indítványát Deák egy tizenkét tagú bizottság választása iránt, mely tervet készítsen arról, hány, és minő bizottságok választassanak az országgyűlés előtt álló teendők tekintetéből.

Az országgyűlés ezzel úgy látszik tevékenységének egy új stádiumába lép. Mivel fölriratunkra, akár hozzájárul a felső-ház akár nem, valószínűleg leirat következni nem fog, — a nyilvános tárgyalásokat egy időre a bizottsági munkálkodások váltandják föl. Első sorban minden esetre a közösügyi nagy bizottságé, de utána s mellette a többieké is

LIV.

Eddig terjednek naplójegyzeteim.

Nem csoda, hogy mintegy magoktól abba maradtak, mint a homokba elvesző forrás szétszivárgó patakja. Országgyűlési életünk utolsó nevezetes mozanata a második fölrirat volt.

Egy darabig még annak utó-izével táplálkozunk; aztán fölvitték, átadták, válasz nem következett reá, s az országgyűlés sokáig csaknem teljes tétlenségbe látszott merülve. Látszott mondom, mert a bizottsági munkálatok, következetes lassúsággal ugyan, de csakugyan haladtak, s a sima fölszin alatt volt egy kis élet.

Most naplójegyzeteim Emlékirat - alak és modorban folytatására határozván el magamat, ott kell fölvennem emlékezéseim fonalát, a hol elejtettem volt; s mindenek előtt második föliratunkhoz kell visszatérnem. E kis czikket annak köztünk nyilatkozott utóhangjainak szentelem, a következőben pedig egy futó pillantást vetek föliratunknak felső-házi tárgyalására.

Míg a bécsi lapok, előbb mint a fölirati javaslat a ház asztalára került volna, igyekeztek annak tartalmát, legalább főbb pontjai vázlatában közölni, s mihelyt a javaslat kész volt, azonnal éles bírálat alá vették, addig a mi lapjaink, s nevezetesen az egyesült jobb- és bal-közép két közlönye, a „Pesti Napló“ és a „Hon“ annyira tartózkodók voltak, hogy míg az alsó-ház tárgyalását be nem fejezte, egyáltalában nem nyilatkoztak e fontos államilatról. Bár mily szép és dicsérendő tulajdonnak tartom a diskretiót, lapjaink e mély hallgatását még sem helyeselhetem. Szerkesztőik, mint képviselők, ama nagy párt tagjai s e minőségükben hihetőleg pártfegyelmi szempontból hallgattak. De a sajtó felül áll ily korlátolt szemponton; s a sajtó jogáról lemondani, a képviselői állás épen nem elég ok. A sajtónak feladata tisztázni az eszméket s irányozni a közvéleményt. Ez esetben égető szükség nem volt rá. A fölirati javaslat iránt tisztában volt a közvélemény. A bécsi lapokra legjobb felelet az leendett mit a képviselő-ház elfogadó végzése adandóit. Mind igaz, — de az elvet nem helyeslem s tagadom hogy a sajtónak, ha hivatásának meg akar felelni, joga volna lemondani azon jogáról, hogy minden fölmerülő fontos mozzanatot irányadólag vitasson meg.

Azt hiszem így értette Böszörményi is, ama „bátor nyilatkozatát“, mely a Pesti Naplóban, két erős cikkben oly szigorún s annyi gúnnyal volt czáfolva. Részemről az alapeszmében igazat adok Böszörményinek; de sem ki nem fejtette, sem helyén nem alkalmazta, sem tényekkel nem igazolta rohamát. Az egész sajtóra s oly általánosságban mondott kárhuzató ítéletet, hogy az úgy nem csak nem áll, de nevetségessé is válik. De az igaz, hogy a sajtó, midőn a legfontosabb kérdésekben is hallgat, nem teljesíti kötelességét.

A fölirati vita végeztével s midőn a fölirat már el volt fogadva, nyilatkozott felőle két pártlapunk, érdemlegesen. A „Magyar Világ“ előbb már tárgyalta volt a feliratot s kimondá róla, saját pártszempontjából egészen indokolt nézetét, hogy az „új stádiumot nem jelöl az országgyűlési tárgyalásokban“; szerinte új stádium a leirat után már csak az lehetvén, midőn a közösügyi munkálatokat fölterjesztendjük.

A „Pesti Napió“-ban Andrassy Gyula és — o — (Szentkirályi Mór); a „Hon“-ban Tisza Kálmán és Jókai nyilatkoztak tüzetesen a második föliratról. Részint annak fontosságát és horderejét emelik ki, részint az ellenpártok megtámadásai ellenében igazolják országgyűlésünk ez újabb nyilatkozványát.

Andrassy Gyula és Tisza Kálmán cikkei, el nem mondott beszédek. Ok kétség kívül készen tartották magokat azon esetre is, ha a második fölirati javaslat fölött is olyas vita találna keletkezni, minőnek az elsőnél tanúi valánk. Ez eset azonban nem következett be; a beszédeiket most hírlapi cikk alakjában adják világ elé.

Andrassy különösen a leirat czáfolatával foglalkozik

s annak mind jogi mind czélszerűségi szempontból erős bírálatát adja; részletekre nem terjeszkedve, mint a fölírat maga, mely e tekintetben teljesen elégséges, hanem általános szempontokból. Bármennyire szeretjük Andrásyt beszélni hallani, e magvas és szépen irt cikket olvasni még jobban szerettük. Tiszát ellenben inkább óhajtjuk a szószéken látni, mint az irodalom terén. Nem született Írónak. Nincs sem verve-je, sem elegantiája; eszméi nehezen fűződnek sorba, kifejezései nem szerencsések, egész irálya nehézkés is, közönséges is. Hogy szónoknak sokkal kedvesebb, annak okát részint alakja és hangja elégiái hatásában, részint abban találjuk, hogy inkább tűzbe jő beszéd közben mint a tollal kezében s szelleme rendes ridegsége inkább megolvad a szó elelvensége, mint a csöndes eszmélkedés által.

Szentkirályi T á j é k o z á s a, két terjedelmes cikk vagy inkább összeállított töredékek, melyek többnyire szintén a leirat bírálatával foglalkoznak. Ez elme sajátságos voltáról tesznek újabb bizonytságot. Mintha csak beszélni hallanók. Látszólag külön álló, s egymás mellé csak lazán sorozott töredékek, de melyek jobban megnézve valódi egészet alkotnak. A mozaik egyes színes kövekből áll, de szoros összeverődése egy sima talajjá s egybeillő összerakása bámulatos műtárggyá teszi. Szentkirályi logikája nem a hosszú és fokozatos deductiókban tündöklök, hanem a hasonlóknak és ellentéteseknek csodálatos összeállításában, melyből végre ki nem mondva is kikerekedik a mit be akar bizonyítani. — Jókai is töredékesen adja eszméit gyakran; s azok is színesek, meglepők gyakran, de nem a mozaik tömörségével, hanem a kaleidoskop phantastikus szeszélyes-

ségével fűzi őket össze. Nem a logika erős oldala, hanem a képzelődés.

A Magyar Világ zokon vette, hogy a képviselőház legelőkelőbb tagjai a kegyelmes leirat és a fölirati javaslat feletti vitát a házban elutasították s a napi sajtóban vették föl. A Pesti Napló azonban oly élesen jelölte ki ez eljárás okait, hogy a M. V.-nak és pártjának elment a kedve minden további kérdézősködéstől. Azért kerülték, úgymond, a discussiót a házban, mert a leirat felelős kormányt kilátásba nem helyezvén, nem akarták a jelen kormány helyzetét még nehezíteni vagy épen tarthatlanná tenni, az ott kétségkívül napfényre jövendett igen kemény nyilatkozatok által; kerülték továbbá, mert feleslegesnek tarták oly töredékkal szemben a nagyobb vitát, melynek sem a nemzetben sem akormányban valami nyomatékos támasza nincs s egyiket sem látszik képviselni tulajdonkép; s még feleslegesebbnek oly párttal szemben mely megtámadja a feliratot s egyszersmind elfogadja.

Valóban, alig lehet valami szegényebbet és precariusabbat képzelni, mint a jobb oldal egyrészének s orgánumainak állását a fölirati rövid tárgyalás után, melyet ők idéztek elé s nem tudni miért, mi célból es kinezéssel. de annál kézzel foghatóbb hogy — minő eredménynyel.

LV.

Az alsó-ház második válasz-főlirata a felső-házban april 16-kán került tárgyalás alá; s három napi erős vita után, 18-kán csak négy szavazat többségével lőn elfogadva.

Minket e csaknem körömszakadtig vitt küzdelem s e csekély többség a 61-ki első főlirat alsó-házi vitájára emlékeztet. így küzdött akkor is a határozati párt a főlirat ellen, majdnem az utolsó emberig s helyen-helyen elkeseredett csatát; és mikor szavazásra került a dolog, mindenki tudja hogy a határozati párt ha nem is nagy de határozott többségben volt, de önként átengedte, három szavazat parányi többségével a győzelmet a felirati pártnak. Célja volt lefolytatni a harcot ország-világ előtt, megmutatni erejét, mely a főliratiakkal (számban legalább) nagyon is mérkőzhetett — de nem vállalni el a döntvény felelőségét, s az úgy is csaknem bizonyos bukás vádját.

Ki hiszi el, hogy a főrendeknél a négy szavazat valódi többséget képvisel s a dolog nem csak így volt kicsinálva? A mily nagy tüzzel és erélylyel küzdött a kormány-párt, az első támadó: Czirákyval s az utolsó bekoronázó: Sennyei tárnokmesterreléien, ha szándéka: elvettetni az alsó-házi főliratot, csakugyan egészen komoly lett volna, — mi könnyebb mint a huszonkilencz előjegyzett szónokkal (kik harmadnap elállottak) még három napig húzni a vitát s azalatt öt vagy tiz szolgálatra kész mágnást behivatni a vidékről? Ha szándékuk komoly, kétségkívül

nem engedik a szavazást a vita harmadik napján, még ha a tovább nyújtással bizonytalan is a siker, mert hogy most a bukás bizonyos volt, ha megszámlálták a fejeket, — azt pedig ily fontos kérdésben bizonyosan nem mulasztották el, — jól tudhatták.

A hosszú és erős vita tehát némileg Spiegelfechterei volt; mi egyébiránt épen nem akar vád lenni magában, mert a politika megengedi, sokszor követeli az ily politikai tüntetéseket. A 61-diki példát helyeselnünk kell, s a 66-diki is igazolható ugyanazon alapon. Osztjuk-e a kiindulási pontokat: más kérdés; nem osztjuk ott sem, itt még kevésbé; de a taktika helyes és sikerült.

A felső-házi kormány-párt célja volt megmutatni, hogy bár az alsó-házban csak kevés szó emelkedett a kormány védelmére az eljárását kárhozzaték fölirat ellen, s bár az a kevés szó is torokon rekedt a szavazáskor, a kormány késedelmes politikája azért nem szűkölködik minden támogatás nélkül; biztató jelenséget mutatni föl a kormánynak s törekvéseinek; és bírálat alá venni a 48-diki törvények elveit, kivált a felelős és parlamenti kormány intézményét, melyet az alsó-házban még a kormány emberei sem mertek elvileg s egyenesen megtámadni, de a törvényhozás e másik tényezője a mostani kollegiális kormány szempontjaiból szeret fölfogni; kiáltani, szemben a 48-diki elvekhez szilárdul ragaszkodó nagy nemzeti többséggel, hogy a nemzet úgynevezett „színe-java“ (aristokratia = a legjobbak uralma), nagy részben legalább, ma is ellenzi azokat, mint ellenezte nagy tevékenységgel 48 előtt, s hallgatva 48-ban is. Ez volt a felső-házi vita célja; s a kormánynak kétségkívül nem kis előny, ily erős

gyáinolitással dicsekedhetnie, a született törvényhozók soraiból. De végig vinni a játékot, elejteni valósággal a föliratot — erre nem volt elég politikai bátorság.

Mert mi történt volna akkor? Az alsó-ház kétségkívül ragaszkodik föliratához az utolsó betűig. De miután ez már nem a trónbeszédre adott amaz első válasz-fölrirat, melyet mindkét ház külön-külön is adhat, hanem — abnormis helyzetünkben — egy neme már a dietalis tractatusnak, melyet a két ház közös egyetértésével terjeszthetni föl csak: — a képviselőház kétségkívül minden további felelés nélkül egy határozattal letette volna a föliratot; a felelőséget, a nemzet ki nem elégített jogos kívánataiért azokra hártván, kik a nemzet képviselote és a fejedelem közé ékeltek magokat s meggátolták hogy amaz ehhez szólhasson. Ily felelőséget a nemzet kiáltó közvéleménye ellenében elvállalni, — nem jól mondtuk hogy a bátorság hiányzott, mert ez nem bátorság, ez vakmerőség lett volna, ehhez junkeri elbizakodottság kívántatott volna, s felsőházunknak dicséretére szolgál, — mit meg kell adnunk, ha politikai nézeteit nem osztjuk is, — hogy többsége sokkal józanabb, helyzetét a nemzet nagy összeségével szemben sokkal jobban fölfogja, mintsem ily junkeri vakmerőségre vetemedhetnék.

Tagadhatatlan, hogy a felső-házi háromnapos vita több tekintetben érdekes volt. E magos tanácskozó testület, mely jellem, képzettség, politikai múlt és meggyőződések tekintetében talán még nagyobb változatosságot s különbözőbb fokozatokat bír fölmutatni mint maga az oly tarka képviselőház, már ezért is végtelenül érdekes látmányt nyújt. A szó etymo-

logiai értelmében is valódi aristocrata után tán egy üres fejű s még üresebb keblű felfuvalkodott dandy, egy szabadelvű demokrata mágnás után egy csökönnyös maradár, — vagy akár marodeur, egy nemes törekvésű s ezerszeri csalódása után is nemes hevét el nem vesztett régi bajnok után egy lófuttatási vagy csolnakegyleti babérjaival vagy épen legázolási bravourjaival „fenn-levő“ junker következik szólni; egyik szónok gondolkodása s tanulmányai, külföldi és itthoni szemlélődése és tapasztalásai eredményeit tárja elénk, fenkölt eszméket fenkölt alakban; a másik sem gondolkozni, sem beszélni, még anyanyelvét sem tudja, s szerencse ha annyi esze volt hogy ezt belátva — legalább titkára által készítette szónoklatát s nem saját időtlenségeit tálalja élönkbe; ez valódi államférfiul szempontokat keres s talál, az alantabb niveaun áll a kávéházi politikusoknál s csak szókat pattogat; ez mindent elkövet hogy saját múltja következetlenségeit igazolja s vagy a nemes önfeláldozás trágikai palástjába, vagy — ki hinné? — egy harleqnin tarka ruhájába búvik s még a csörgő sipkától sem riad vissza! — A főpapság egy külön kathegoriát képez a tarkaságban. Az ige magos sáfárai közt a mai felső-házban alig van egykettő a ki csak meglehetősen is tudna beszélni. Oly szónokok, mint Lonovics és Haynald, mit mondok, olyanok alig vannak, kik méltók volnának e kettőnek sólyáját megoldani. Forgács, czimz. püspök a legjobb szónok közöttük. S ő is mennyivel hátrább áll nem csak Haynaldnál tűzben, lélekben, ihletben és finomságban, hanem Lonovicsnál is classicitásban. Különben inkább ezzel mint a volt erdélyi püspökkel lehet összehasonlítani. Vannak aztán a püspöki

karban (természetesen csak a felső-házi szónoki szereplésre vonatkozólag szólhatunk) oly semmit mondó laposságok mint Simor püspöké s oly özönvíz előtti bornirtságok mint Papp-Szilágyiél!

A felső-házi viták érdekessége azonban nem csupán e tarkaságban áll. Valódi belértékkal is bír az nem kis mértékben. Részünkről, minden demokratia hajlamaink mellett is, önkénytelen tisztelettel viseltetünk a múlt jog-czime iránt; e nemét a tiszteletnek nevezzük kegyeletnek. A magyar nemzet múltjában a legszebb lapok azok, melyekre a magyar aristokratia sajátkezüleg jegyezte föl halhatatlan érdemeit, olykor áldozatait. Az ősök lége vesz körül a felső-házban; s ha e lég kriptái fuvallatot csap is arcunkra néha, nagy és szent emlékek fuvalma is jó vele. És ha a mai felső-ház nem mindenben, s különösen az áldozatkészségben, az önfeledésben nem méltó is egészen őseihez: ki volna oly igaztalan, hogy ezt egészen nekik rója föl bűnül? nem a kor, nem az előre ment s készségüket már kimerített áldozatok, nem elvesztett befolyásuk sajnálata hozza-e azt magával? Legyünk igazságosak.

És végre van e körben elég, a mi maga-magában is tiszteletet gerjeszt. Egynéhány alak, a kire nem lehet nagy elismerés nélkül tekinteni, egynéhány, a kik az ellenkező érzületet is, egy vagy más szempontból, csaknem hódolatra kényszerítik.

Az első napi vitából b. Wenkheim és gr. Cziráky, a két indítvány-tevő, és gr. Nádasdy Lipót s gr. Széchen Antal emelkedett ki, felül a közönséges színvonalon.

Wenkheimon, hogy az első fölirati vitánál a külön fölirat mellett harczolt. mindenki méltán csodál-

kozott. E lovagias főúr szabadelvű múltjával följogosított az ellenkező várakozásra. S annál sujtóbb volt a közvélemény ítélete váratlan — a mellett indokolatlan magatartásáért. Erezte-e a sajtó ítéletet s idején megfordult? vagy jobb meggyőződése belső ösztönéből tette? elég hogy hibáját, — s kinek nincsenek politikai hibái! — fényesen helyre hozta most. Ki nem ismeri a népszerű békési főispánt: a magyar sport, a barátság és lovagiasság, a köz- és magányélet hőstét s kedvencét? Öszülő hajjal is szép s megragadó jelenség, edzett aczélos alak, valódi férfi s valódi gavallér, mint mindig. Élénken emlékezünk az első toasztra a kaszinó Széchenyi billikomából, mely az általa fölhívott nagy és komoly némaságon át az egész országra kihangzott. Talán a minapi benyomás kellemetlensége zavarólag hat vissza mostani beszédére; de a nemzetnek tudni kell méltányosnak lenni s egy hű fiának egyszeri tévedését csak is tévedésnek véve, nem szabad hűtlenségnek magyaráznia.

Az ellen-indítványt, a fölirat félretételére, Cziráky gróf tette. Fehérmegye 61-diki főispánja, ki akkor megyéjében csaknem politikai túlzásai által lett oly népszerű s a felső-házban a határozati párt által eredeti szerkezetéből kivetkőztetek felirat elfogadására tette volt az indítványt: — ma egy telivér 47-es, egy minisztérium és parlamentarismus-ellenes beszéddel lep meg! Senki sem tagadja Cziráky gróf fényes tehetségeit. Hisz a legellenkezőbb irányok szolgálatában tudta azokat hasznosítani s kitüntetni. E görbült derék, mintha csak az udvarias hajlongásban görbült volna meg, e mindig mosolygva föl-felé tekintő arcz, mintha csak a hatalom polezán ülőknek kedveskednék, s ez érvekből és bizonyíté-

kokból ki nem fogyó szó-készség, mintha mindenre tudna igazolást találni, — egy igazi diplomata képét tárják élőkbe.

A ki Nádasdy Lipótot, Komárommegye örökös főispánját s gazdagabb főuraink egyikét, nagy egyszerűségében, csaknem szigorú arcvonásaival s igény télén modorával először látja, alig hinné hogy nem egyszerű demokrata áll előtte. Beszéde is olyan mint maga: egyszerű, határozott, külsőleg csaknem rideg, de benn eszmék s érzelmek kincseit rejtő. A nagy úr feszességéből ép oly kevés van egész lényén, mint a bőség vagy pazarság kéjenczének sybaritai vonásaiból. Beszéde mindazáltal felemelő, sőt elragadó hatással van hallgatóira. Nem csak mert a meggyőződés ereje szól belőle, hanem ama rejtett tűz csap ki néha-néha szavaiból, mely az elnyomott nagy érzések sajátja, melyek minél jogosultabbak, annál türelmesebbek, de önkénytelenül annál lángolóbbak is.

Egészen ellentéte Széchen Antal gróf, az egykori miniszter, a februári pátens aláírója. Diplomata minden ízében. Az emberek különféle minőségeiket a szerint szokták classifikálni, mihez a mint nagyobb hivatást vagy kedvet éreznek. Előbb születtem, szokás mondani, embernek mint ez vagy ama felekezet, vallás, nemzet stb. tagjának. Ha Széchen gróftól megkérdenek, ő nem mondhatna mást mint hogy mindenek előtt — diplomatának született; előbb mint magyarnak vagy katolikusnak, előbb mint embernek. Akaratlanul legalább maga is e következtetésre vitt azon nyilatkozatai által, melyekkel igazolni törekedett, miért írta alá a februári pátent, mely ellenkezett meggyőződésével, politikai múltjával, hazája törvényeivel s javával, sőt tulajdonkép uralko-

dója legbensőbb óhajtásaival is. Mert a diplomacia akkor mind ezen szent tekintetek mellőzését követelte; s gróf Széchenben mind e sokszoros jogczimek együtt véve sem bírtak annyi súlylyal, hogy az ellenkezőt tudták volna tanácsolni. — Ez egy vonás elég az ember jellemzésére. Ismételjük, gróf Széchen diplomata minden izében. S nem kell-e lenni ily embereknek is?

A második nap szónokai közül mindenek előtt Szögyényit emeljük ki. E nap hőse, ellenvéleménye daczára is, kétségkívül ő volt. Nem a minden belső szózat ellenére is engedelmes diplomata szolgálat-készsége, annál kevésbé egy az embert lenéző s csak az urat tisztelő és önmagát bálványozó porosz junker szenvedhetlensége, nem, e bántó elemekből Szögyényi alakján, egyéniségén, szónoklatán még egy vonás sincs. E kis tömör alak, e komolyan nyájas arcz, e mindig pörge kis bajusz, erős s még is szelíd vonások, e linóm modor s eszmedús beszéd, minden a magos miveltségü urat és férfiút mutatja benne. O szolgált, de nem mint hivatalnok; engedelmeskedett, de nem mint szolgálta; s tudott ellenmondani is, de nem mint makacs ellenszegülő. E nemes royalistát, kinek royalismusa specifice magyar-törvényszerű, nem tudnék nem becsülni. Beszédében, érveket az alsó-ház fölirata s magatartása ellen, nem álokoskodásokban, még kevésbé a történelem elferdítésében, hanem saját meggyőződésében keres. S a meggyőződés, ha magát érvényesíteni akarja és tudja, még tévedéseiben is tiszteletre méltó. Ő egyébiránt, leszámítva a beszéd beindulásának vontatott s nehézkes voltát, jeles majdnem ragyogó szónok. Egyike a felső-ház igen kevés jó-beszélőinek. Mert jegyezzük meg mellesleg.

hogy boldog a ki e három nap alatt tartott beszédek lapokból olvasta el, nyugodtan, jól konstruálva, nyelv és kiejtési hibák, előadási akadozások s esetlenségek nélkül, és nem közvetlenül kapkodta le a méltóságos és nagyméltóságu urak ajkairól. Szögyéni, ismétlem, a kevés kivételek egyike.

Báró Vay Miklós változatos életének legutóbbi jelenete, maga is egy tarka, változatos látvány-kép. Közrendü házaknál szokásban volt régen, husz-huszonöt féle minden színü ruha darabjaiból, koczkánként, igen csinos paplant, vagy ágytakarót állítani össze. Nem csak hogy semmibe sem került, hanem igen kedves és drága emléket is idézett vissza. Itt a menyasszony ruha egy rózsaszín darabja mosolygott, egy téli kelme setétzöld koczkája mellett; ott az első bál mousseline-emléke leb-bent meg, a korán eltemetett kis gyermek kedves piros szoknyájának egy darabkája mellett; itt fekete gyász-szövetet vettek zöld, kék vagy lilaszín, tarka virágos vagy egyszínü világos kelmék körül. Az egész egy szeszélyesen berendezett kis virágkerthez hasonló, melyben apró táblák tarkádnak, különböző színü virág-csoportozatokkal. Szeszélyes, de érdekes. Szegény anyám nagyon szerette az ily takarókat. Kár, hogy ő excellentiája, az egykori szabadelvü aztán konzervatív felsőházi tag, az egykori korona-őr s forradalmi kormánybiztos, az egykori államfogoly s udvari kancellár, az egykori alsó-házi képviselő s kálvinista főgondnok.... stb. stb.... mostani felső-házi beszédét nem hallhatta szegény jó anyám: tarka koczkás paplanainak, e mesterműveknek, melyekről híres volt, egyik legsikerültebbike terült volna el előtte. E majd enyelgő hang a legkomolyabb sőt legszomorúbb emlékek ár-

nyában, majd az önvád metsző gúnyja az önigazolás mohó kapkodásával keverve, majd elemző fejtegetések, sarcastikus, néha csaknem pórias pattogások kíséretében, mind ehez a viselt nagy méltóságok emléke, a most is daliás egykor gyönyörű alak bája... oly csodálatos vegyület, mely fájdalmasan kaczagtat meg s mosolyogva nyomaszt. Brutust látjuk-e, ki elcseréli arcját hogy egy nagy boszú s egy nagy terv rejtőzzenek bárgyúsága alatt? vagy éppen Triboulet-t, ki bohóc is tud lenni vérző szívvel s élezel sötét, vigasztalan embergyűlöletből? vagy csak egy könnyelmű histriót kinél semmi sem komoly s minden saját nagy multságára és mások mulattatására van számítva? ki tudná! — Nagy igazságok rejlenek-e e politikai tréfák alatt, vagy megfordítva a komoly dolgok vannak-e oda vonva a politikai szemtelenség elpalástolására? nem tudom, részemről, eldönteni.

Nem csalódom, hogy idősb Kákay Aranyos (persze hogy idősb mint 61-ben volt, de fájdalom nem tehetségben és elme-erőben, hanem csak politikai jellem e m (?) tekintetében fejlettebb) e beszédet persifflálta „Újabb fény és árnyképei“ felső-házi részének utolsó cikkelyében, Márki Kákay czime alatt. Szomorú látmány a politikai czynismus azon neme, mely önmagát állítja teljes meztelenségében pellengérré; de ha Kákaynak magának nincs kifogása ellene, nekünk annál kevesebb, s ezt leszámítva, szatírája csakugyan sikerült. Mindenesetre legjobb része könyvének; mint egy gyűjtő focusa annak, mert minden elméssége mely a vastag könyvben igen is szétoszlik, — ebbe van összpontosítva s egyszersmind nem csak a kigúnyolt Nm. szónoknak legmaróbb caricaturája, ha-

nem — önmagának is legtalálóbbs foto- (és autó-) grafiája.

Lám, báró Splényi Henrik, s még inkább gróf Haller Sándor, sem riadnak vissza a kissé drastikusabb modortól, melylyel részben komoly, részben humoros beszédeiket átszövik. Azt hiszem, a humor sem a törvényhozó sem általában a szónok méltóságával nem ellenkezik. Sőt a gúny s maga a persifflage, szabados és erős fegyverek a vitatkozó kezében. Az említett két felső-házi szónok ezt diadalmasan bebizonyította. De azt is hiszem, hogy nem csak a törvényhozónak, hanem általában az embernek méltóságával is ellenkezik a gúnyt önmaga ellen, és pedig nem játszilag, hanem veséig metszőleg fordítani, mint bizonyos értelemben b. Vay Miklós is, sokkal inkább azonban Kákay A. tette. De ez utóbbi most csak annyiban tartozik rám, mint a Nm. felső-házi szónok sarkában levő mefistói árny.

A felső-házi vita harmadik napján, a méltóságos főrendek egész alsó-házi türelmetlenséggel követelték a vita berekesztését s a szavazást. Mert hiába van az embernek hét, kilencz vagy éppen tizenegy gombú koronája, s hiába emelkedett oly magosra a pöbelből, hogy még gyűlései hirdetését sem szenvedni az utczasarkokra mindenféle komédia czédula (s alsó-házi ülés-hirdetés) közé ragasztatni, — denique még is csak húsból s csontból van, s ereiben vér foly, ha bár egy árnyalattal kékebb is mint a másoké. A zaj nagy volt s csak a „fidonc!“ — kényes istensége őrzötte, hogy a mi canaille-szerii „Eláll!“-unk nem hangzott. 29 szónok volt még fölírva. Hanem azok csakugyan elállottak. A ház elnöke, a Tárnokmester kért szót.

Báró Sennyei a legsajátosabb alakok egyike; senki se mehetne el mellette, hogy vissza ne forduljon utána; s a ki egyszer látta el nem feledi többé. Magos, szikár alak, sovány, színtelen, szikár arc; görbe, csaknem behajló orr; rövidlátó, összeszorított szemek, melyek egyikéről soha sem esik le az oda-szorított csip tető-üveg; egy szőke és aristocraticus Pálffy Albert; ez azon férfin külseje, ki jelenleg Magyarország beligazgatásának élén áll, s leszámítva, hogy helyzete törvény- és alkotmány ellenes, magos polczára mind magos tehetségei, mind nemes jelleme által teljesen méltó. Politikai pályája nem sok megítélési pontot nyújt a nyilvánosságnak, de megrovásra sem ad alkalmat. Negyvennyolczban egyszer szólott, még fiatalon, de már higgadtan azonban szabad és törvényes szellemben. Az absolutismus és centralisatio súlyos éveit után, az alkotmány felé visszatérés első stádiumai őt a törvényes kiegyenlítés meleg óhajtoi s közvetítői között találták; és pedig elvtársai között ő volt az, ki Deák és pártja nézeteihez mindig legközelebb állt. Midőn Majláthtal együtt a kormányra lépett, úgy tekintettük őt, mint törekvéseink egyik legfőbb gyámolítóját a király tanácsában. Mindig hittük, hogy bár az átmeneti korszakban alkotmány-ellenes helyzetet vállalt, őszinte barátja a parlamenti kormányzatnak; s míg Majláth nyakig begombolt egyéniség, ki nyájasabb modora mellett is, senkit szívébe pillantani nem enged, meg voltunk győződve, hogy a komor söt rideg külsőjű Sennyei, melegebb barátja ügyünknek s valódibb részvétellel kíséri alkotmányos küzdelmeinket

Hónapok teltek el azóta, s várakozásainkat semmi, egy lépés, egy tény sem igazolta. Alkotmányunk

igéret-főidéhez messzebb vagyunk ma, mint Deczemberben, messzebb mint Septemberben. Ki az oka? Mi voltunk türelmetlenek, túlzók, követelők, mohók, mint 61-ben? tettünk meggondolatlan lépéseket? zavarodtunk, hetvenkedtiink, ellenszegültünk? Ily vádakat a legkajánabb rász akarát sem foghatna a 65—66-diki Magyarországra. Vagy igazságtalan, jogtalan, politikailag lehetetlen dolgokat követelt az országgyűlés? e vádat, mely a kormány-részéről emel-tetik igen is, csak magok felirataink czáfolhatják meg. Vagy végre, kormányunknak nem akarátán múlt, hogy még eddig mit sem tett alkotmányunk visszaállítá-sára? De hisz ez a legnagyobb tehetetlenségi bizo-nyítvány, s oly emberek kik a felség bizalmával bírnak, kiknek kezében a hatalom van, ilyesmit be nem vallhatnak.

Sennyei beszéde a felső-ház april 18-diki ülésé-ben, nem csak a felső-házi ülés-szaknak volt hason-lithatlanul legjelesebb nyilatkozata, hanem Deák föl-iratain s azokra vonatkozó beszédein kívül, tagad-hatlanul legfontosabb mozzanata eddigelő az egész országgyűlésnek. Szónoki emelkedettségben, az esz-mék s kifejezések választékosságában, az okoskodás és gondolatmenet egyöntetűségében s az előadás nemes finomságában, a felső-házban senki, az alsó-házban is csak igen kevés szónok versenyezhet vele. Nyilat-kozatának, e személyes tulajdonokon kívül, elfoglalt állása kölcsönzött különös fontosságot. Rendkívül so-krat tett a helyzet megvilágítására. Megnyugtatókig szólt saját- s a kormány czélzatairól és érületéről. De minél inkább akarunk feltétlen hitelt adni e meg-nyugtátásnak, annál inkább bele-esünk a másik, szint-oly keserves dilemmába. Tehát e jóakarata, alkot-

mányos érzelmű kormány, az általa fölismert s oly mélyen érzett nehézségekkel szemben, három-negyed év alatt semmit, épen semmit nem tehetett! Az országgyűlés összehivatott. — nyilatkozásra tér adatott, nyilatkozott — és meg nem hallgattatott! Valyon mi tanácsokat adhatott a kormány a fejedelemnek? meghallgattattak-e tanácsai? vagy nem s mégis helyén van? melyiket akarja hogy inkább higyjük felőle? — A tárnok-mester, maga s a kormány nevében teljes komolysággal nyilvánítja, hogy távolról sem gondolnak egy collegiális kormányzat s dikasteriumok ismét megörökítésére; s három negyed év alatt még egy árva „Csonka ministeriumot“ — mit mondok, még csak felelő államtitkárokat sem bírtak kieszközölni; még mindig csak Bartallal vagyunk, ki majd a kormány-, majd maga nevében szól a képviselőházban, de ki ott tulajdonkép csak pinczehelyi választói-, s nem a kormány küldötte. — Vagy ha ministerium nem lehet, nem lehetnének-e a kormánynak kezdeményezései a közösügyekben s másokban, hogy tanúi legyenek komoly és tevékeny törekvésének a kiegyenlítés felé? . . . De semmi, semmi.

Ily tények ellenében oly kitűnő államférfi legkomolyabb nyilatkozatai s oly remek beszéd, mint Sennyeié is elvesztik minden, de minden erejüket.

LVI.

Az országgyűlés második föliratára nem jött válasz. A felség, midőn azt a két ház elnökeitől átvette, kegyelmesen ígerte hogy figyelembe veendi, de

egszersmind elvárja, hogy az országgyűlés megnyugtató választ a legfelsőbb aggodalmakra — a fenforgó vitás kérdésekben! munkálataiban adjon. Utalt tehát, első rendben, a közös ügyek kérdésében munkálkodó választmány előterjesztéseire, s általában mind azon tárgyakra, melyek — mint pl. a nemzetiségi, megyei stb. kérdések, — a 48-diki törvények revisióját vagy az újonan megszilárdítandó állapotokat érintik. E naptól fogva tehát országgyűlésünk némely kisebb érdekű igazolási s egyéb tárgyakon kívül, nem tett egyebet mint megválasztá s útba indítá különféle bizottságait, melyek közül a közös ügyi és a horvát-ügyi, mint legsürgetőbbek s gyakorlatilag fontosabbak, már-már elkészülnek munkálataikkal, inig a többiek inkább csak szervezkedtek, sorrendet s egyéb előmunkálatokat készítettek, anyagot gyűjtöttek stb. A bizottsági dolgokról külön fejezetben akarván szólni, az ország-gyűlés két havi (april és májusi) életéből meg akarom érinteni azt az egy-két érdekesebb ülést, melynek tárgyait egészen mellőzendőnek s a köz-érdekeletlenség álló-tavába mindenestől beejtendőnek még sem tartom.

A mint az erdélyiek napról napra érkeztek, a múzeumi szűk teremben nem fértünk már. Elkészült nagy későre az országház s végre átmehettünk és megtarthattuk benne első ülésünket. E nap a véletlen (mert senki által nem keresett) találkozásu ómenek napja volt. April 14-dike vala, s szombat nap, mert a kalendárium épen 17 év múlva ismétli a hét napjait a hó ugyanazon napjain. A háznak a jelen ülés-szakban XLIX-dik ülése vala. Es mondja valaki, hogy nincsenek klassikai hajlamaink! a régi népek a nagy- vagy gyász- emlékü napokat áldozatokkal

ünnepelték meg. Báró Babarczy és báró Baldácsi voltak e nap áldozatai. A ház mindkettő választási ügyében vizsgálatot rendelt volt; s ügyöknek e nap kelle eldöntetniük.

Baldácsié vesztegetési eset volt, a legnagyobb mérvű s egész czynismussal űzött. Éhez járult a legbotrányosabb körülmény, mi valaha képviselői tesztületet felboszantott a kiküldött vizsgáló megvesztegetésének ügyetlen kísérlete. A megsemmisítés vita nélkül, egyhangúan történt.

Annál nagyobb volt a vita Babarczy ügyében. A szélső jobb nagy erőfeszítéssel küzdött, mellette. Sőt egy-pár olyan is, ki köztünk ül, részt vett a védő harcban. Pedig az ügy igazán olyan volt, hogy csak a legnagyobb pártszellemtől vezérelve lehetett oltalmazni. De erre most már nem térek vissza, csak egy komikus intermezzót enditek föl. Keglevics István gróf, a szélső jobb egyik fiatal csatárja, ez ülésben ragyogó bizonyosságát adta parlamenti modorának. A napló bizonyítja, hogy ez ügyben, kisebb nagyobb beszédet épen tizet tartott; e közül hármat már a végzés kimondása után; hiába kiabált a ház, hiába utasította rendre az elnök, hiába húzták ülésébe vissza saját szomszédai; ő csak nem engedte elhallgattatni magát, hanem egyre beszélt, mint a kis Benoiton Fánfán, mikor a lóversenyről oly eleven kedélyben jő haza. Némelyek már kiáltották, hogy ki kell vezetni, de az elnök szelidsége mégis megőrizte, a házat e kellemetlenségtől.

April 16-kán az erdélyiek számára föntartott második alelnöki s hatodik jegyzői helyek töltettek be. Zeyk Károly, a csaknem egyértelműleg megválasztott

alelnök, Erdély kitűnő politikai kapacitásainak egyik legkitűnőbbike. Kora ifjúságától kezdve a szabadelvű alkotmányos párt híve, ki az elvhűséget alapos tanulmányokkal, s a kitartó erélyt szelíd érzülettel párosítja. Szikár magos termete, csontos, szellemdús arcza, mélyen fekvő szelíd tűzű szemei, s mindenek fölött szívhez szóló édes csengésű hangja, végetlenül rokonszenvessé teszik föllépését. Azon ritka emberek közé tartozik, kik a bővebb ismeretség által folyvást nyerne. Politikai műveltség és higgadság tekintetében csak kevés van a házban hozzá hasonló. — Ocsvay Ferencz, kolozsvári jogtanár s az utóbbi kolozsvári országgyűlés föliratának jótollu szerkesztője, derék és velős, alapos tudományi! ember. Mint jegyző világos, de végetlenül hosszadalmas; csaknem naplót csinál a jegyzőkönyvből s a mit két sorban el lehetett volna intézni, negyvenre szélesíti ki; példa reá a Vörösmarty-szobor ügyében föltett jegyzőkönyve.

Az igazolási kérdések közül említést érdemel még Décsey Lászlóé, mely a szélső (s részben a közép) bal minden erőlködése daczára csakugyan megsemmisített; s daczára még azon valóban példátlan anomáliának, hogy még az igazoló bizottság előadója is, a maga által előadott bizottsági vélemény ellen beszélt.

Nagy vitát költött s soká igen kétes kimenetelűnek látszott a gr. Czebrián-féle választás. A vizsgálatból, szerintem, kiviláglott a legnagyobb mérvű hivatalnoki pressio, a minek csak a ház ez ülészak . alatt tanúja volt. Tények egész csoportja bizonyította a megye-kormányzat rendszeres befolyását e választásra. Mindazáltal a bizottság igazolást véleményezett. A házban ez ügy élénk mozgást idézett elő.

Kivétel nélkül minden lutheránus ellene szavazott (s szólották is többen) az ellenjelölt Kubinyi E. miatt. A baloldal hasonlóan, részint Kubinyiért, részint a szerintük jobb-oldali érzelmű Czebrían iránti ellen-szenvből. Kétségkívül e forrásból eredhetett a Ráday L. gróf igazolhatlan s valóban bántó kitörése is, midőn kétszer, mert az elnöki rendreutasítás után is ismételve, s egész elkeseredéssel mondá, hogy ha Cz. igazolhatik, nincs egyéb hátra, mint Babarczyt diadalmennel hozni vissza a házba. — Pedig mind erre nem volt szükség. Czebrían választását teljes objectivitással meg lehetett volna semmisíteni; s ha a ház minden oldalról azzal jár el, hihetőleg meg is semmisítettett volna. De a ballal szemben a jobb, s a lutheránusokkal szemben a más felekezetűek, s a Kubinyi-barátok ellen a vele nem rokonszenvezők szintén követték a jó példát, s Czebrían, golyózás útján, 126 szóval 121 ellen, és így csak öt szótöbbséggel igazolattott.

Az új országház tereme maga is adott elég bajt. A terem rász akustikája, túlságos tágassága, a székek helytelen elrendezése (s csodálhatnók-e ha még tizenyi hibája volna, hiszen Ürményi volt az építgető bizottmány vezértagja s Ybl tervébe és minden rendezésbe ő mártotta bele szerencsétlen ujját!) — mindez azon kellemes eredményre juttatott hogy a házban — semmit sem lehetett hallani. Próbáltuk, zártulésztünk, mentünk ide, mentünk oda, — hiába: csak a legtökélyesebb csendben (azt pedig 450 magyartól kívánni sem lehet!) s akkor is csak részlete-sen lehet a beszélők legnagyobb részét megérteni. Visszamentünk üléseinkkel ismét a múzeumba; a terem háttérében levő fülkét, mely a hangot elnyelte

s hol az elnöki és jegyzői emelvény van, befalazták. De még ez igen keveset segített a bajon. Szó volt a terem padlatának néhány lábnnyival fölebb emeléséről, miáltal az ür eszeveszett magossága kevesbednék; szó a székek félkörbe elhelyezéséről, a terem hosszúsági oldalának közepére helyezendő elnöki szék iránt. De mindez sok időt s költséget venne igénybe s még sem segítene a bajon gyökeresen. A főhiba, mely miatt e terem jó hangzású nem lehet, a tömör hangot elnyelő mély karzatokban van. S míg vagy ezek elfalazva és a terembe berúgó karzatokkal helyettesítve nem lesznek, vagy a tisztelt ház egér-csöndben (mäuschenstill) hallgatni nem tud: addig e terem nem lesz egyéb mint egy újabb költséges emléke a szakértetlen pénzvesztegetésnek.

LVII.

A második fölirat elfogadtatván, a képviselőház a bizottságok megalakítására tért át, hogy azok kezébe tegye le további munkálkodása egyes ágait.

Martius 22-kén adattak be a szavazatok a horvátügyi országos bizottságba részünkről választandó nyolc tagra; valamint a Deák által indítványozott bizottságszervezési bizottság tizenkét tagjára. A szavazatok összeszámmíttatván, eredményök a martius 24-ki ülésben lőn kijelentve.

A horvátügy, az ország kisebb közös ügye, tárgyalásaink egyik fontosabbika. Tudva van hogy a horvát országgyűlés, melyből a tulajdonképi unio-

párt, az ott úgy nevezett magyar románok visszavonultak, tizenkét tagot küldött ki kebeléből, kik egy-két közvetítő hajlamú tagon kívül (köztök Dr. Suhaj) mind az elkülönző párt képviselői. Magyarország az ezekhez adandó ugyanoly számú tagokat, a régi szokásos arányban, és pedig négyet a felső-, nyolczat az alsó-házból ad. A felső-ház megválasztotta már tagjait. A mieink, a tárgy fontosságához képest a ház legkitűnőbb tagjaiból: Deák, b. Eötvös, Somsich, gr. Mikó, Ghiczy, gr. Andrassy, Csengery, Siskovich. (Ez utóbbi, valamint a főrendiek közül Jankovich L. somogyi főispán, beszéli- a horvát nyelvet). Az így minden részről megalakult huszonnégy tagú bizottság april 21-kén tartá első formális ülését, melyben gróf Majláth Antal közakarattal elnöknek, előadónak pedig magyar részről Csengery Antal, horvát részről Perkovác János lőnek megválasztva. Ma, midőn ezeket írom, (junius 19-kén t ez országos küldöttség bevégezte már működését. A horvátok haza mentek hogy a végleges megállapodásra nem jutott pontokról, s majd mind ilyen, országgyűlésüknek jelentést tegyenek. A miénknek hihetőleg e napokban fog szintén jelentés tétetni. De jó forrásból vagyunk értesülve, hogy az eredmény épen nem mondható kielégítőnek. Horvátország autonómiája iránt, saját belügyeiben, a megegyezés bizonyosnak mondható. De a területi kérdésben, mely czim alatt ők Fiume s a Muraköz Horvátországhoz csatoltatását követelik, lehetetlen lesz engednünk. Szintoly kevéssé remélhető az egyetértés az anya- és leány-országot közösen érdeklő törvényhozási ügyek miképeni elintézésére nézve, mikre a horvátok szintén teljesíthetlen követelésekkel állottak elő. 8 mindezt be-

koronázza még az, hogy a közös budgetből aránytalan részben kívánnák országos költségeiket fedeztetni: akarván önállóságot s tőlünk várván annak költségei fedezését.

A tizenkettes bizottság, melyben Deák mellett a balközépről Tisztát, Nyáryt, Bónist, a jobb középről néhány kitűnőséget s egy pár közepszerűséget találunk, april 12-kén adta be jelentését, mely szerint mindenek előtt három bizottság volna megválasztandó: u. m. a házszabályok átvizsgálására, (illetőleg újonan dolgozására) 35 tag; a nemzetiségi ügyre 40 tag; és az erdélyi unió kérdés részleteinek kidolgozására szintén 40 tag. E három bizottságnak a ház által szabadon s minden előleges óhajtási nyilatkozatok nélkül történendő megválasztása után szólítsa föl a ház minden tagját, nyilatkozzék, a még hátralevő öt nagy bizottság közül, a tárgy iránti érdeklődése vagy speciális tanulmányainál fogva melyikbe vagy melyekbe óhajtana beválasztatni? E később megalakítandó bizottságok: 1. a törvényilatorági s községi szervezetet; 2. a codificatiot; 3. a közigazdasági és anyagi érdekeket; 4. a vallás és közoktatás ügyét; 5. az országos közintézeteket illetnék. Óhajtandó, hogy a ház minden tagja, a bizottságok egyikeben vagy másikában, a ki akar többekben is, benn legyen; s természetes hogy ez iránt mindenkinek óhajtása, nyilatkozata szerint, lehetőleg tekintetbe vétessék.

A bizottság e javaslata az april 21-diki ülésben került tárgyalás alá. Az egész munkálat ellenmondás nélkül fogadtatott volna el, csupán a nemzetiségi bizottságra nézve adtak be a románok tizennégyen, köztük Fanr, Maniu, Mihályi is, de Gozsdu és Joan-

novich nem, egy pótjavaslatot, mely szerint e bizottságba a különböző nemzetiségek számarányához képest választassanak a tagok. Váljon az országban vagy a házban levő számarányhoz képest, nem volt megmondva, de értetik hogy az első. S váljon a pl. tisztán oláh terület magyar ajkú képviselője, minő sok van, elfogadtatnék-e a nemzetiségi urak által oláhnak, szintén nem volt megmondva, de értetik hogy nem. E valóban erőszakos indítvány, mely némelyek foga fehérét nagyon is kimutatta, hosszas és némely indítványozók részéről nagyon is ingerült vitát idézett elő. Hodosiu, Babes, Borlea kemény rohamokat intéznek a ház ellen, mely a nemzetiségeket mellőzi, s választásaiban egy-két orosz-románnal ki-kiszúrja szemöket; Medán plane Schmerling mellett tői' láncsát a magyar képviselő-ház közepette (!) De Gozsdu, Dimitrievich, Kubicza, különböző nemzetiségek részéről erélyesen tiltakoznak az eljárás ellen. Az utóbbi kivált a szeg fejére tapintott, midőn nyilván megmond, hogy ez uraknak a nemzetiségi kérdés a létra, melyen emelkedni akarnak. A javaslat aláírói közül némely szelidebbek, mint Maniu, mentegetik annak czélzatát s szellemét. Végre a ház, két óra bosszant tartott erős vita után a pót-indítványt elveté.

De csakhamar alkalma volt megmutatni méltányosságát, midőn — a nemzetiség nehéz kérdésének valódi szabadelvű és megnyugtató megoldását czélzván, — e bizottságot úgy választó meg hogy abban mindenik nemzetiség kellőleg képviselve legyen. A bizottság tizenkilencz magyar és huszonegy különböző nemzetiségű s ajkú tagot számlál; és még a magyar tagokban is tekintet volt olyakra, kik más

ajkú vidékeket képviselnek, pl. hogy mást ne említsünk: gróf Kún Grotthárd, gróf Bethlen Sándor oláh választó kerületek képviselői.

E szavazás eredménye, a házsabályi és erdélyi uniói bizottságokéval együtt, az április 28-iki ülésben lón bejelentve.

A többi öt bizottságra a jelentkezési iverk kitétvén, miután tetszése szerint azokra magát mindenki bejegyezte, egy megállható combinatio összeállítása végett a tizenkettesnek kiadatván, annak munkálata alapján, illetőleg annak névről névre elfogadásával, május 12-kén a legtöbbnyire nyomatott szavazatívek beadattak, s az öt népes bizottság is ezzel meg lón választva.

Mielőtt mind e bizottságok eddigi munkálkodására [mely a legtöbbeknél még csak a kezdet kezdetén van) egy futó pillantást vetnék; egy előleges megjegyzést kell a választások módjára nézve tennem, a mivel különben is adós vagyok némileg, ha jól emlékszem, márt. 2-dikai naplójegyzetemből.

Midőn a Deák-párt külön a balközéptől szervezkedett, egy névsor lón bemutatva, ha jól emlékezem 18—20 névvel, azokat tartalmazó, kik a párt elismert vezérével folytonos közvetlen érintkezésben legyenek s a kisebb klubbok és a vezér közt közvetítőkül szolgáljanak. Az intézkedés magában véve jó. De hogy még e tizennyolcz tagot sem választhatta maga a párt, hanem a névsor készen adatott elébe, az nem jó. A párt zöme ez első elvétett (vagy nagyon is szándékos) lépéssel, minden befolyásból ki Ion zárva; mert ezentúl ezen 18 ember az egyes klubbokban mindent mint kész megállapodást úgy adott elé. Hogy Deák körül azok legyenek, kiket Ő

különben is személyes baráti s legközelebbi környezete közé számít, az természetes; s a párt minden tagja sokkal jobban tiszteli s szereti Deákot, mintsem kész ne lett volna bárkit, kit ő kijelöl, a 18-ba, e generalstab-ba beválasztani. Akkor lett volna értelme annak, minek így nincs, hogy egyének, kikben a pártnak semmi bizodalma, kiket a párt többsége alig ismer, ott figuráinak. Exempla snnt odiosa.

A klubbok megalakultak. Vitattatott-e meg bennük csak egy kérdés? történt-e csak egy névsor megállapítására előleges értekezés vagy épen szavazás? sőt közöltetett-e a párt teendője vagy követendő magatartása más mint ordre-dn-jour alakjában?— Soká épen nem. Mikor aztán a békétlenség mind hangosb kezde lenni, a képviselő naplójegyzetei szót is adtak annak, mikor kisebb nagyobb körökben már csaknem desorganisatiói törekvések mutatkoztak, mikor az eleinte népes clubbok mind látogatlanabbá váltak s végre 40—50-ből alig 5—6 tag ment feléjük is: kezdték észrevenni az illető urak hogy „valami rothadt van Dániában“ — s egy két árva névsort, pro forma, a clubbok elébe terjesztettek. De ez is abban maradt. Ennyi concessio kevésnek látszott.

A névsor-készítés egész dühvé vált. Annyira ment, hogy még a megválasztott népes bizottságokba is, ha alválasztmány kellett, kész névsorok hozattak fel. Öt-hat, néha két-három tag, kit erre senki sem bízott meg, összeült, megcsinálta a kis névsort, felhozta s meglett. 30—40—60 emberről sem tették fel, hogy maga kebeléből, maga eszén, 5—6—15 tagot ki tudjon választani egyenes és szabad szavazással. Egy tevékeny és bátor kisebbség mindig uralkodik a többség inertiján vagy laissez-aller-ján s azért az

ily fogások mindig, de mindig sikerültek. E sorok írója önmagát gúnyoló szégyennel vallja be, soha egy szavazatán se törte a fejét, szavazott mint a többi. A ki nála gyermetegebb volt önállósága jó hiszemében, szavazott másképp s maga maradt szavazatával. Sokan soha sem szavaztak; némelyek fehér papírokat löktek be.

Természetes hogy ily módon készült szavazatoknál némely nevek minduntalan ismétlődnek. S az ország azt kérdi: hogy van ez? Azt nem fogja kérdeni persze, miért van Deák minden főbb bizottságban; ő a lelke mindennek, neki ott kell lenni, neki egy szava, érvben s hatásban, több a többiekénél együtt. Azt is természetesnek fogja találni, hogy Deák mellett mindig ott találja Tiszát, Ghiczyt vagy Nyáryt, vagy mindhármát, tehetségeik s pártárványlati viszonyuk ezt igazolja. Hogy oly kitűnő tehetségek, mint Andrassy, Eötvös, Szentkirályi, vagy Somsicb és Apponyi, a két utóbbi némileg árnyalatot is képezve, gyakran előforduljanak szintén természetes. Azt is tudja mindenki, miért van Csenyery mindig Deák oldalán: mert jobb keze, mert eszméinek leghívebb kifejezője s mert Cs. sehol sincs ok nélkül, egymaga annyit dolgozik mint Deákon kívül az egész országgyűlés; bámulatos a mennyit ez az ember ért, a mennyit bir s a mennyit tesz; a hazának munkásabb fia s a háznak munkásabb tagja nincs nála; hitelintézet, akadémia, gazdasági egyesület, irodalom, országgyűlés mind sokat köszönnek neki, egyenként is alig valakinek többet, összesen senkinek; megannyi tere s megannyi emléke fáradhatlan munkálkodásának.

Igen, e néhány emberről mindenki tudja, miért

ismétlődik neve annyi bizottsági névsorban. De vannak emberek, derék emberek kétségkívül, kik ily sokoldalúságra s ennyi kitüntetésre még sem tarthatnak számot. Exempla sunt odiosa, ismét mondhatom, de adós vagyok csak egy pár példával. így például — de mégis! Engedje el az olvasó a neveket. Inkább fusson végig szemeivel maga a bizottsági lajstromokon; s a leggyakrabban előforduló nevek közül könnyen találand nyolczat-tíz, kikről nem fogja érteni: miért vannak ott s itt s mindenütt. Ismétlem, derék emberek; egy vagy más dologhoz értenek is kétségkívül. De tán magok sem arrogálják hogy mindenhez egyaránt értenek; hogy mélyen és alaposan tanulmányozták birodalmi s közjogi kérdéseinket szintűgy, mint a horvát-, mint az erdélyi kérdést, mint a közoktatás ügyet, mint a vasutak és a múzeumok ügyét! Minden tisztelettel viseltetünk ezen igen derék urak iránt; de váljon egyik vagy másik, — pl. csak a közösügyi bizottságban is, nem lehetett volna-e egyik vagy másikat pl. Kerkapolyi Károlylyal, Mocsáry Lajossal, Csengery Imrével, Fülep Lipóttal, Horváth Lajossal, Sulyok Mórral, Vadnay Lajossal s még egynéhány mással kiket megnevezhetnénk, helyettesíteni? Nincs-e közöttük olyan, kit benne találunk a felirati bizottságban, a kérvényében, a közösügyiben a tizenkettesben, a vallásügyiben, az erdélyi unió-ügyiben, a közgazdaságiban igen is, ugyanazon egy egyént ezek mindenikében, s még azonkívül a legtöbbnek albizottságaiban is, hova igazán csak a speciális szakférfiakat kell vala beválasztani. Két föltétel közül egyik áll: ezen úr vagy universális ember s feje legalább is konversa-

tions-lexicon, miről azonban senki sem tud; vagy — vagy — igen jó szavazati lajstrom készítő.

De ne immoráljunk tovább ez ízetlen tárgyon. Csak még két tényt jegyezzünk föl. Egyik, hogy a Deák-párt kebeléből egy „Függetlenek Clubbja“ kezd kiválni, mely a napokban már alakulás küszöbén állt, s b. Vay Lajosnál szervezkedett, és egyedül ez okból, mert szavazó gépekké válni sérti jobb érzelmét. Másik hogy a június 14-kén tartott nagy Deák-párti értekezleten is emelkedett a párt zömének e képtelen mellőzése miatt egy erélyes hang, mely kétségkívül csak azért hallgattatott agyon, mivel akkor más égetőbb tárgy volt szőnyegen; de mely — ha még élünk — legközelebről bizonyosan érvényesítendi magát. Annyi már is hallatszik, hogy a nagyon is indokolt köz-panasz következtében s nagyobb szakadás megelőzése végett — gyakrabban fognak teljes értekezletek tartatni, hol az emberek legalább kibeszélhetik magokat.

Egyébiránt, rájövünk végre, ott volt elhibázva a dolog, mikor Deák-köri helyiségünket, az úgy is csak fictiosus egyesülés kedvéért megosztottuk

A bizottságok legnagyobb részének munkálkodása eddigelé csak annyira terjed, hogy kebelükből alválasztmányt küldtek ki, mely az egész munkálkodás sorrendjét, mint egy előleges átnézetét elkészítette, legfőlebb az eként szükséges albizottságok, az egyes főtárgyak szerint megalakultak. így oszlott pl. a közgazdasági s anyagi érdeki bizottság négy albizottságra: a mező-gazdaságira, ipar- és kereskedésire,

a pénz-, bank- és hitelintézetire, végre a közlekedés-ügyire. így a közintézetek bizottsága szintén négyre, melyek egyenként a m. tud. akadémiát, a ludoviceumot, a nemzeti és erdélyi múzeumot, végre a pesti és kolozsvári nemzeti színházakat illetőleg készítnek munkálatokat. Az erdélyi uniói-bizottság tizenöt tagot küldött ki maga kebeléből az egész munkálat tervezése- s elkészítésére. Úgy a megye- s hatósági huszonkilencz tagot A codificatiói bizottság, az eredeti tervben is megjelölt külön ágak szerint szintén számos albizottságokra oszlott fel. Látni való hogy itt nem csak munkaerő van, de oly helyes munkafelosztás is, melylyel nagy eredményeket lehetend fölmutatni, csak jó idő legyen reá! Mert dolgozni azon reményben, hogy munkánknek eredménye leend, mi dicső, mi kedvköltő! De dolgozni sikertelenül, dolgozni a por és moly számára: kinek volna kedve!

Két bizottságról mondhatom már (a horvátügyin kívül melyről főnebb már szólottám), hogy abban legalább elvi megállapodások történtek, melyekről röviden szólanom kell. A közösügyi nagy bizottság és az mely a házszabályok átdolgozására küldetett ki.

A közösügyi nagy bizottság mindenekelőtt öt tagot küldött ki kebeléből a tárgyalási sorrend kidolgozására. Ez első kérdésül azt tűzte ki váljon egyszerre részletes törvényjavaslat készítettessék-e vagy csak az általános elvek állapíttassanak meg, csak ha ezek a korona és országgyűlés által elfogadtattak, következék a részletes kidolgozás. E kérdés, természetesen az előbbi értelemben döntetett el, nehogy már az elveken fennakadás történvén, merőben haszontalan munkát tegyenek.

A sorrend többi pontjai ezek voltak:

2. és 3. A közös ügyek átalános és egyenkénti részletes meghatározása. 4. A megelőző kölcsönös megegyezésre szükséges előleges lépések. 5. A közös ügyek tárgyalási módja s a kölcsönös érintkezés (delegatiók). 6. A főnebbiek eldöntése után szükségessé váló törvény-módosítások kérdése. 7. Az októberi dipl. és febr. pápens el nem fogadhatásának okai. E két utóbbi pont csak a többiek tárgyalásának bevégezte és országgyűlési elfogadása utánra tűzetett ki.

A 2. és 3. pontra nézve 15-ös albizottság küldetett ki. Később, midőn a plenumban jelentést tettek arról, hogy a 3. pont tárgyalása mind untalan szükségessé teszi az 5. pontnak is a tanácskozás körébe vonását, fölhatalmaztattak hogy együttesen mind három pontot tárgyalják.

Látni való hogy e három ponton dől el, s e tizenöt férfin kezébe Ion tulajdonkép letéve Magyarország életkérdéseinek legfontosabbika; az, melyben egy elvétett tollvonás, talán Magyarország függetlenségét törülheti el. De ott van Deák, ott vannak mellette az alkotmányosság legkitűnőbb hősei, Andrássy, Grhiczy, Tisza, Nyáry, Csengery, Kemény, Mikó.

A bizottság tárgyalásai a tagok discretiójára vannak bízva, s így ha azt a keveset mit fölöle tudunk jó forrásból merítjük is, a teljes felelősséget már csak töredékessége miatt is bajos érte vállalni.

A 2. és 3. pont fölött, bár sok vitatkozással, meglett a közmegállapodás. Hogy Tiszáék kevesebb közösügyet akartak ismerni és szőkébb határok közé szorítani, mint Deák, mondani sem kell. Oppositió-jok természete hozza magával. A körvonalozás végre,

a kölcsönös capacitatiók után a nélkül történhetett meg, hogy valamely kérdést szavazásra kellett volna bocsátani és így mindenik fél megnyugvásával. Az 5. pont fölötti vita azonban még be sincs fejezve; de máj hallatszik, hogy e részben a 15-ös kebelében is egyeztethetlen divergentiák vannak, melyek egyesítése alig remélhető. Deák egészen külön két ministeriumot akar, Lajtán innen és Lajtán túl, a közös ügyekre nézve pedig közös ministeriumot és országgyűlési delegatiókat, egyenlő számban mindkét részről, melyek előbb külön tanácskozzanak, azután csupán szavazni összejöjjenek s minden kérdésben egyéni szavazat többségével határozzanak. Felelősek legyenek országgyűléseiknek, talán évenkénti újra választás által. Látni való, hogy ez egészen alkotmányos eljárás. A balközép férfiai azonban irtóznak a delegatióktól. Azt mondják, nem akarunk évenként rendszeresen hazaárulókat csinálni; és pedig két értelemben, vagy valódiakat, mert vesztegetésnek s mindennemű alkotmányellenes befolyásoknak és kísértéseknek volnának végetleniül kitéve, csakhogy a túlsó oldal néhány szavazat-többségre vergődhessék; vagy, ha valóban nem volnának is azok, mindig gyanusítottának a rettenetes névvel. Nekik hát a delegatiók alkotmányos formája helyett jobban tetszik egy sokkal absolutistikusabb szagu, de melyben szerintök több a garancia: legyen a közös ügyek élén két magyar s két német minister a császár-király oldala mellett s ennek elnöktele alatt tanácskozzanak. Arról, miben megállapodnak, a két magyar a magyar országgyűlésnek felelős. A miben a két fél megállapodni nem tud: azt döntse el a király szava, s az általa el nem fogadott nézet ajánlói

csak óvást jelenthessenek be, a, mivel magukat országgyűlésük előtt igazolhassák. — Nem kezeskedem, hogy e nézetet jól fogtam föl; de ha jól: az csupán a király személyében talál garantiáját; ez pedig — absolutizmus. Im. ide vezetik a legszabadelvubb embereket a tagadólagos rögeszmék! Delegatio nem kell; de másképp megoldani a dolgot nem lehet; legyen hát így!

Még april végén terjedt volt híre, hogy a kormány a közös ügyek bizottságába feleid, nem felető; államtitkárokat küldend, kik aztán az országgyűlés előtt is a kormány hivatalos képviselői legyenek. Ez ugyan kevés lett volna; kevesebb a Zichy Antal csonka ministeriumánál is. De azért ez sem lett meg!!.....

A hárszabályok átdolgozására kiküldött bizottság főfigyelmét igen helyesen és természetesen az igazolás módjára s menetére terjesztette ki. Jelen országgyűlésünk bőven megmutatta hogy a teljes ház bíraskodása az igazolásokban gyakorlatiatlan, igazságtalan, következetlenségekre vezető, pártszellemet tápláló stb. stb. Elfogadtatott azért az angol parlamenti igazolás-mód elve, a választott bíróság általi. Az eljárás főbb pontjai is megállapítván, a június 15-kén tartott ülésben a részletes kidolgozás albizottságra hagyatott. Azonkívül javaslatok tétettek a tanácskozási rendre stb.

LVIII

A bölcs de kérlelhetlen gondviselés ligy akarta hogy jelen országgyűlésünk politikai életének egyik legfőbb, mondhatni döntő mozzanatához a kezdő szá-

lakat egy zártülésben s a közgazdaság és anyagi érdekek bizottságának üléseiben kell keresnünk. A bölcs de kérlelhetlen gondviselés, mely hazánkat az előre ment ínséges esztendők után most egy mindenkinél ínségesebbel sújtolni látta jónak.

A májusi késő fagyok s arra következett aszály hamar felköltötte a képviselő-ház figyelmét, s a nép ínségének lehető enyhítésére fordította azt. Június 2-kán zárt tanácskozmány kéretett. Azért zárt, mert előre lehetett tartani, a mi fájdalom be is következett, hogy bizonyos oldalról a nép ínsége a politikai kérdésekkel fog kapcsolatba hozatni s az isten csapása mint egy politikai tőke fog kizsákmányoltatni. Több rendbeli indítványok tétettek: bizottság kiküldése iránt, mely jelentést tegyen a kár mérvei és terjedelméről s a segítség módjairól. Deák, bölcs előrelátással már ekkor figyelmeztetett, hogy csak oly módokról van szó, melyek a jelen helyzetben levő országgyűlés hatáskörét túl nem haladják. Azonban föláll Tisza, s oly keserűséggel és szenvedéllyel, minőt a jelen országgyűlésen tán egyszer sem mutatott, vádolja a kormányt, kiteijeszkedik a küszöbön álló háborúra s a magyar ifjak idegen csataterre elhurczoltatására, nyomatékozza, hogy az ínség alkalmából alkotmányunk visszaállítását követelőleg kell sürgetnünk, különben az ínséges népen nem segíthetvén. Utána ugyanazt, csakhogy sokkal rosabbúl, ismétli Madarász. A baloldal két árnyalatának vezetői ismét egy kalap alatt. Deák összevonta nagy szemüidéit s homlokán egy sötét vihar gyülekezett, melynek első villámai apró tüzes szemeből mindjárt kilöveltek. „Ha valaki, úgymond, ezeket hallaná s mitsem tudna országgyűlésünk eddigi folyamáról,

azt hinné hogy fél év óta összedugott kezekkel ülünk itt és elvett alkotmányunk visszaállítását nem követeltük, nem sürgettük, Azok miket imént hallottam, e vádat, e gyanúsítást foglalják magokban. De én visszautasítom azt. Azt hiszem, az országgyűlés megtette kötelességét s két fölrata erélyesebben és nyomatékosabban követelte vissza az alkotmányt, mint azok az újabb frázisok miket hallottunk“. Tisza és Madarász hallgattak. GHyczy sem kelt védelmükre. Csak Keglevich Béla igyekezte szavaikat, szerényen, jobbra magyarázni. — A vihar magva el volt vetve.

A ház az anyagi érdekek és közigazdaság bizottságának adta ki az ügyet, mely kebeléből albizottságot nevezett ki. Ez, a kellő adatok összegyűjtése végett, a kormány közegei mellőzésével, az országos és vidéki gazdasági egyletekhez fordult. A közben pedig iölrást indítványozott 0 felségéhez, s annak szövegét a teljes bizottság elébe terjesztette. A bizottság- üléseiben ez éles vitát idézett elé.

A szövegben ez volt az eszmemenet: „Ha alkotmányink helyre volna állítva, ha felelős minisztériumunk s megyéink volnának, tudnánk intézkedni magunk. Ezek nem lévén még helyreállítva, nem marad fön egyéb mint felségedet kérni hogy királyi hatalmával intézkedjék; kijelentvén hogy, ha a rendkívüli vész rendkívüli eszközöket igényelne, azokhoz országgyűlésünk, törvény és alkotmány határai közt, s a felség egyenes felszólítására, kész segédkezeket nyújtani“.

A bal férfiai e következtetés nem elégítette ki. Szerintük az adott előzményből nem az következik, hogy ő felsége kir. hatalmával tegyen, hanem az, hogy állítsa vissza alkotmányunkat, hogy mi tehes-

siink. Különösen megütközés köve volt a „királyi hatalmával“ kifejezés. Mert, ha ez alatt a koronázott magyar király alkotmányos hatalmát értjük, ilyen most nem lévén, nem mond semmit; ha absolut hatalmat, akkor nem nyughatnak belé. — A posztó melyet elfoglaltak, látszólag nagyon erős. Pedig van neki egy gyöngö, több mint gyöngö oldala. Az Ínségen való segítést, feltételhez köti: alkotmányunk helyreállításához; s ha az, két fölratunk sürgetéseire vissza nem állítva, ez incidensből sem állíttatnék vissza (a mi pedig bizonyos) — akkor nem kellene a segély? Egy függő politikai kérdésért, mely előbb utóbb meg fog és pedig jól fog megoldatni, egy kétségbe nem vonható elvért, százezreket Ínségben hagynánk?

A vita azonban oly erős és szenvedélyes volt, hogy a kölcsönös kapacitáció nem használván: a kérdés szavazással döntetett el. A többség a javaslat szövegét elfogadta. Az eddig egyesült Deák-Grhiczy párt szakadása indikálva volt. A jobb- és bal-közép eredeti természetes állását látszott ismét elfoglalni, amaz a valódi közepet, ez a baloldalt. A szélső bal hét férfira ujjongott örömben: az egész Tisza-Ghiczy-párt átment hozzájuk.

Szerencsére, a fejedelem, hírül vevén a fenyegető ínséget, királyi hatalmával azonnal megkezdte az intézkedést s az iránt az ismeretes kéziratot intézte Majláth főkanzellárhoz.

Deák, a bekövetkező szakadást látva s azt még most is elhárítani akarva, azon egyszerű de nagy horderejű közvetítések egyikét gondolta ki, melyek csak az ő agyában teremnek; a Kolumbus tojások egyikét ismét. Miután, úgymond, azt mit feliratunk-

bán kérni akartunk, ő felsége proprio motu már megtette, tegyük le az egész föliratot s hozzunk csak végzést, mely ugyanazokat, miket a fölirati szöveg, foglalja magában. Az eszme tetszett a bal férfiúinak is; hogy föl ne írjunk, megnyugtatni látszott szívöket, mely a fölirással nem tudta megegyeztetni jogi követeléseink elhallgatását, de a határozati alak által semmit sem vélt veszélyeztetni. Deák megkészítette indítványa szövegét, mely a javasolt fjlirástól leginkább csak alakjában különbözött, közölte Ghiczivel és Nyáryval, kik azt el is fogadták.

Az ügy június 11-kén jött a ház elébe. Felolvasatván az anyagi érd. bizottságának jelentése s fölirási javaslata, Deák benyújtá s fölolvasta indítványát, a hozandó végzés iránt. A fölirathoz pedig Halász Bódi egy kisebb fontosságú és ügyetlenül szerkesztett módosítványán kívül, Kállay Ödön, a szélső bal egyik „hét magyar“-ja adott be módosítványt, mely jó formán azokat foglalta magában miket a balközép férfiai a bizottságban fejtegettek volt. A balközép szószólója tehát — Kállay Ödön lön.

Az indítvány s módosítványok kinyomatván, 13-dikán kezdődött meg az átalános vita, melynek e kérdés körül kelle forognia: fölirat intéztessék-e az ínségügyben a felséghez, vagy csak határozat hozassák. Kállay Ödön már módosítványa benyújtásakor kijelentette, hogy az ügy épen nem olyan, melyet bárminemű speculatióra lehetne s szabadna fölhasználni. Én istenem, mi volt az egész tárgyalás, a bal mindkét részén egyéb, mint a legkoczkázatóbb politikai speculatió! Ha valaki a házba lép s egy óráig hallgatja a vitát, azt hiszi itt csak közjogi

kérdések és politikai elméletek tárgyalatainak, világért sem az ínségügy De tartsuk vissza még egy kissé saját nézetünk nyilvánítását.

A szélső bal, összes hadseregét, hét vagy kilencz fejt, kiállította Deák végzési indítványa s a bizottság fölirati javaslata ellen. Beszédeik szólnak magokért s az ország ismeri már azokat. A politikai éretlenség kiáltó bizonyítványai; nevetséges erőlködések, leplezett és leplezetlen gyanúsítások, a hazafiság monopolizálása s rosszul fedezett rohamok Deák politikája és személye ellen; azután balga elméletek a moratóriumról, az adóelengedésről, a dohánymonopol rögtöni megszüntetéséről, az öngyilkossági esetekről s isten tudná még mi mindenről nem! Nem lehet csodálni, hogy a ház annyira elveszte türelmét e szélmalom harczok közepette, hogy egy Ízben a házszabályokra utalni akaró Kállayt ki sem akarta hallgatni s csak Deák higgadtsága és nemeslelkűsége menté meg a házat egy szabálytalan lépéstől.

A balközép kitűnőségeiből első na) csak Nyáry szólott; minden föntartás nélkül Deák mellett. Másodnap, a vita legutolsó stádiumában szólt Tisza, s elfogadván elvileg a határozati indítványt, a részletes tárgyalásra némi módosítványokat jelentett be, letevőn azokat egyszersmind a ház asztalára. Utána Bónizs, Ivánka, Ghicz, kik eddig halogatták a szólást, mindnyájan Tisza föntartásaival fogadták el a határozatot.

Átsiklok a részleteken. Csak említem Deák remek beszédét az első nap, mely után a vitát be lehetett s be kellett volna rekeszteni, mert több mondani való nem maradt fön és többet mondani eszélytelenség s politikai bün volt; Andrassy Gyula remek

czáfoló beszédét Madarász erőtlenségei s értetlenségei ellen, Apponyi oportmms de épen nem alkotmányellenes nyilatkozatát s reá Ghiczynek némileg igaztalan, mindenesetre helyén kívüli de oly remek előadással tartott válaszát, mely az egész ülészak legkitűnőbb beszédei közé tartozik, s nagy kiszámítással, csaknem színészi hatásvadászattal, rendkívüli szónoki erővel oda volt irányozva, hogy a balközeget Tisza álláspontja körül csoportosítva, a jobb közép oszladozó soraiból is recrutákat nyerjen a nagyon népszerű és tetszetős felfogásnak.

Állapodjunk meg egy pillanatra. Ghiczy és Nyáry nem adhattak be módosítványt perfidia nélkül, mert ők előre elfogadták Deák indítványát midőn azt velők bizalmasan közíé. Tisza e körülmény által nem volt kötve. Ő hát benyújtja és ezek hozzájárulnak. Mit ítéljünk ez eljárás őszinteségéről, férfiaságáról, politikai becsületességéről? Az egész átalános vita alatt Deák mellett szónokolnak; s a végén kipattan a Tisza-féle módosítvány Deák ellen. S mi e módosítvány? lényegileg ugyanaz mit Tisza a zárt ülésben felhozott volt, de Deák kemény felszólalására elhallgatott vele; ugyanaz melyet pártfelei, Ghiczy, Nyáry, Ivánka Imre a bizottságban vitattak; ugyanaz végre a mi Kállay Ödön módosítványa. Mit mondok; hisz Tisza úgynevezett módosítványa tulajdonkép nem is módosítvány, hanem ellenindítvány; mert módosítvány minden nyelvtani és politikai szótár szerint annyit tesz: elfogadni a szöveget egészében, lényegében, s egyes — inkább vagy kevésbé fontos részletekre nézve tenni, változtatásokat, melyek az egész szerkezettel megférnek. Tisza elfogadja Deák szerkezetéből a bevezetést, semmi többet, a helyzet

constatirozását; a hozandó végzést magát egészen elveti s helyette ellenkezőt javall. Illik-e ily eljárás politikai férfiúhoz? illik-e Deák soi-disant pártfeléhez, hisz ők mondják magokat a valódi Deák-pártnak, mi szerintük Apponyisták vagyunk Illik-e ez azon Tiszához, kit Deák ez országgyűlés alatt annyira kedvelt, megkülönböztetett, úgyszólván fiának fogadott . . . ? — Bút Brutus is an honorable mán.

Tisza tehát az asztalra tette módosítványát. Oda lökte az Eris almáját az eddig egyesült nagy párt két része közé. Mi láttuk, vagy legalább látni véltük az elrejtett célzatot. Az következő volt: egy mellékes és pedig igen plausibilis kérdésnél megosztalni a szoros Deák-pártot s annak szabadelvűbb elemeit magukhoz vonni; a különben is rosszul fegyelmezett, rosszul szervezett s elégtelen pártban ily szakadás előidézése nem látszott lehetetlennek. Lehetett távolabbi cél is. Forszírozni a kormányt. Mire? az alkotmány helyreállítására? Oh nem; azt fölteszem rólok hogy ezt magok sem hitték; mondták is hogy nem hiszik. Hanem forszírozni az országgyűlés elosztatására, mely, ha sikerül nekik többséget csinálni, mulhatlanul s rögtön bekövetkezett volna. Némely baloldaliaknak pedig, bizonyos eshetőségek bekövetkezésére, mindenesetre ohajthatóbb, hogy a nemzet törvényhozása ne üljön együtt

A veszély tehát pártunkra, sőt az egész országgyűlésre nézve fenyegető volt. Ezt átlátta, ezt érezte egyszerre mindenki. A szélső bal ujjongva üdvözölte új híveit, vezéreit. Részünkről, kitünőbb vezértagjaink egyike, ülés után mindjárt barátságosan felszólította Tiszát, módosítványa visszavételére; elébe adván

Deák bizonyos s méltó neheztelését; (Deák nem volt jelen s tán még nem is tudta mi történt) a bekövetkezendő szakadást, s a még nagyobb veszélyű következményeket. Tisza hajthatlan volt, becsületűgynek nevezte módosítványát s kimondd hogy azt semmi esetre sem vonandja vissza. Semmi esetre?....

Gyorsan kellett cselekedni. Délután 6 ólára nagy értekezletre hivatott az egész Deák-párt az Európába. Mintegy 160-an jelentünk meg. Számbavettük magunkat. Körülbelül 20 egyénre még a távollevők közül is bizton számíhattunk. Sőt számíhattunk e kérdésben Apponyiékra is, s ez ismét mintegy 30 szavazat. így bizonyos többségünk volt. Határozottan és egyértelműleg kimondatott, hogy föl fogjuk a kérdés egész jelentőségét, annak távolabbi célzatait s horderejét, nyíltan pártkérdést csinálunk belőle s Deák szerkezetéből nem engedünk törülni egy betüt sem. A lelkesedés és elhatározottság nagy volt. A párt e reá irányzott csapás előtt ismét teljes mértékben összeszedte magát. Elfelede benső sérelmeit s mint egy férfin állott imádott vezére mellett. Fölmerült kisebb módosítványok önként visszavonattak. — Elhatározottat egyszersmind, hogy a vitát nem keresendjük s ha a bal nem provokál reá, egyszerűen szavazni vagyunk készek, ha igen: nem térrünk ki előle. Elhatározottat végre, hogy névszerinti szavazást követelendünk. Az országgyűlésnek, a választókerületeknek, az országnak — ismerni kell embereit. Tudni kell végre, kik erőszakolnak ily, tisztán emberiségi kérdésben is, politikai spéciilitatióbói, lehetetlenítő akadályokat ügyünk fejlődése s megoldása elébe: tudni kell végre, kik azok a képviselő-házban, kik az egész nemzet bevallott bölcs

vezérét igazán követik; kik nem csak nevezik magokat Deák pártjának, hanem a valódi Deák-pártot alkotják.

Ugyanakkor a balközép is tartott értekezletet a Tigrisben. Megállapodásukat homály fedi; csak annyit tudunk felőle, hogy a párt egy része nagy szorongásba esett a Deáktóli nyilvános szakadás miatt. Még akkor csak sejtették, hogy mi névszerinti szavazást követelendünk. Reggel, ülés előtt, ez már bizonyos és köztudomású volt. Tíz óra közeledett. Tiszáék egy melléktérembe vonultak s kérték az elnököt várjon egy kissé az ülés megnyitásával. Nagy volt a megdöbbenés közöttük. Állítólag többen nyilvánították: hogy a névszerinti szavazásnál kénytelené k volnának Deákkal szavazni, mert választásukkor erre kötelezték magokat s tígyszólván ily feltétellel választattak meg. (Főállásali szavazásnál csak elcsúszott volna az a kis szószegés..... nemde?)

Az ülés végre, háromnegyed tizenegyre megnyílt. Deák indítványa felolvastatott. Az elnök megnyitotta a részletes tárgyalást. Tisza Kálmán emelkedett föl. Halványabb, kedvetlenebb és epéebb kinézésű volt a szokottnál. „Legszorosabb értelemben vett elvbarátai* kívánatára, úgymond, a jó békekességokáért vissza veszi indítványát. Egy gyöngé és kétes éljen jutalmazd csak e nagy önfeláldozást. Pártfeleinek nem tetszett a visszavonulás szégyene; mi nem bántuk volna már a harcot, mely végre tisztázza helyzetünket, s kimutassa nagy többségünket, mely ez országgyűlésre, minden eshetőségek közt biztosítva van.

Így lett semmivé e nagy horderőre számított,

de kicsinyesen megghiúsult módosítvány. A két napi vita azonban nem veszély nélkül vonult el az országgyűlés fölött. Mert kimutatta mennyi még nálunk a politikai éretlenség, mely a helyzettel nem tud számot vetni s az önzés, mely előtt nem az a fő, hogy a cél el legyen érve, hanem hogy az ő módja szerint legyen az, akár elérve, akár, — mit bánja ő! — veszélyeztetve.

S ha holnap az országgyűlést eloszlatják; ha az országot, a bekövetkezhető válságokra egyetlen törvényes testületé nélkül hagyják, — ki lesz az oka?

De nagy kárt okoztunk specifice az inségiügynek is. A kormány célja volt, okulva a 63-ki tapasztalatokon, az inségügyet kivenni a hivatalnoki kezelés és elkezelés alól s kerületenként és megyénként, független, népszerű férfiakra bízni azt. Fog-e most már, a képviselő-házban mondottak után, valaki vállalkozni erre? Kinek lesz kedve bele nyúlni a tálba, melybe beleköptek? — Az ily munka áldozattal jár, sok bajjal, fáradsággal, felelőséggel, gyanúsítással . . . talán inkább biztatni kellett volna reá az embereket, mint elriasztani tőle!

LIX.

Június 20.

Bezárom itt Naplójegyzeteim első, de tán nem utolsó kötetét. Nem irok hozzá utóiratot, bár gyengeségeit menteni s érettök bocsánatot kérni nem volna felesleges. Jó szándékom, őszinteségem, s hi-

báimnak önkéntes elismerése. ezek legyenek mentségeim.

Az utolsó napok története a Deák-pártnak is nagy tanúságot szolgáltat, ha ugyan erre még lesz szükség.

A pártot szervezni kell; és jól szervezni. Oligarchiái szervezetét el kell ejteni s valódi demokratiai alapra fektetni. Fölhasználni minden erőt s kellő megvitatással erősíteni a megállapodásokat. Míg a mostani állapotban leszünk — egy őrzetlen pillanat határoz a pártnak, azzal együtt az országgyűlésnek — s eshetőleg az országnak sorsa fölött.

Caveant consules